

NUMMER FEM 2001

APPLY

**K
O
N
E
R**

vision
och
tradition

I K O N E R

Ledare 2

*Framgångspotential
En fantombild av den
nya bibliotekarien* 3-7
AV BIRGITTA OLANDER

*Biblioteks- och informationsvetenskap
- en akademisk utbildning
med praktiska inslag!* 8-9
AV MIGUEL BENITO OCH GÖRAN BERNTSSON

*Umbrellas, Bicycles, and Robots:
A Cautionary Tale* 12-17
AV NORMAN D. STEVENS

Senaste boken. 18-20
AV PER RYDÉN

För vem byggs biblioteken? 21-27
AV TOMAS LIDMAN

Tre bråkstakar - tre intervjuer 28-31
AV CLAES-GÖRAN HOLMBERG

Tumult i Tamworth. 32-34
AV JAN HOFF

Tritonia och Vasa stadsbibliotek 35-37
AV GUNILLA HEICK

*Förbättringsarbete
vid Karlstads universitetsbibliotek* ... 38-44
AV EVA HESSELGREN MORTENSEN

Framtidsfilerna

Bibliotekens känsla för rytm 45-47
AV SVEN NILSSON

Nästa nummer skickas den 10 december.
Manusstopp den 19 november.

I sin *Mediernas svarta bok* skriver Maria-Pia Boëthius: "Ettan på DN domineras av världens otrevligheter: 250 bibliotek har lagts ner. [...] På DN:s kultursida finns, som man numera upplever det, plikttexter om biblioteksdöden."

Så här låter för ofta det offentliga samtalets samtalande om bibliotek. Varför fortfarande? Efter alla år?

Har det att göra med traditionen och utvecklingen? Eller en tradition med brist på utveckling? Med dettas alltings början, hur det en gång såg ut, hur det har kommit att se ut? Nedärvd blygsamhet eller konstitutionell försagdhet – att ha varit tyst där man inte bort vara det och vara det nu när man inte bör vara det?

Något måste det ju vara – och något måste någon göra åt det. Synliggöra sig och sin sak, göra sig hörd och uppmärksam. Möjligen äntligen börja bråka, väsnas, armbågas; debattera, pesta, orera, agitera, tränga sig på och lägga sig i. Skapa de opinioner som krävs, driva den opinionsbildning som behövs likt en sprittandesprutandesprättande snöplog framför sig. Det måste gå att få beslutsfattarna fatta!

Om för sakens välbefinnande just att segla inte är nödvändigt så bör för samma saks skull att skriva kunna vara det. Inte för det privata nöjet utan för praktiken. Branschen är full av läsande kamrater. Alla vill men kanske inte alla kan, skriva. Men bra många utifrån läggning, utbildning och profession.

Därmed är det bara att övertygande övertyga allt slags makthaveri. Med hjälp av Strindberg om ingen annan hjälp gives: "I han makten, jag har ordet. Jag har ordet i min makt!" Som kommer att synas är *Ikoner* en internationell angelägenhet. Prova här!

Jan-Eric Malmquist

Foto: EVA INGVARSSON

I K O N E R - vision och tradition

Oberoende publikation utgiven av BTJ

5/2001
Årgång 4

Redaktör:
Jan-Eric Malmquist
jan-eric.malmquist@btj.se
Redaktionskommitté:
Inger Eide-Jensen
Tomas Lidman
Sven Nilsson
Birgitta Olander

Ansvarig utgivare:
Joel Sommerfeldt
Grafisk form:
Magnus Nilsson, Identitet
Postadress:
221 82 Lund
Besöksadress:
Traktorvägen 11, Lund

Telefon:
+46 46 18 00 00
+46 46 18 02 61
Fax:
+46 46 37 22 50
Teknisk produktion:
BTJ Tryck AB, Lund
ISSN 1403-7211

www.btj.se/ikoner

Framgångspotential

En fantombild av den nya bibliotekarien

Birgitta Olander

Hur förhåller sig dagens bibliotekarieutbildning till de rekryteringsproblem som blivit allt tydligare i de svenska biblioteken och hur bör utbildningen utformas för att fungera för en morgondagens bibliotekarie? Sedan snart tio år består bibliotekarieutbildningen av en filosofie magisterexamen med biblioteks- och informationsvetenskap som

huvudämne. Huvudämnet skall utgöra minst 80 av de 160 högskolepoäng examen omfattar. Artikeln är en bearbetning av författarens presentation vid *Ikoners* seminarium "Bibliotek och Identitet : Agenda 2010" som hölls i Stockholm den 31 maj 2001.

För ett par år sedan inbjöds jag tillsammans med mina kollegor i Borås, Umeå och Uppsala som representanter för landets fyra bibliotekarieutbildningar till ett möte med företrädare för länsbibliotekarierna. Mötet startade med att vi fick veta att utbildningarna var folkbiblioteksfientliga. Ingen av utbildningsföreträdare förstod eller kände igen denna beskrivning. Bakom den, visade det sig, låg folkbibliotekens begynnande svårigheter att rekrytera nyutbildade. Länsbibliotekariernas – något förhastade – slutsats var att rekryteringsproblemen berodde på att utbildningarna var fientliga till folkbibliotek och förmedlade en negativ attityd till folkbiblioteken hos studenterna. Senare har bilden visat sig vara mera sammansatt. Enligt DIK:s senaste undersökning har nästan en tredjedel av folkbiblioteken nu upplevt rekryteringsproblem. Ändå är det bara ett fåtal som har en plan för sin rekrytering. Vi vet att mycket stora pensionsavgångar snart kommer att medföra kraftigt ökad efterfrågan på bibliotekarierna medan tillgången redan idag är knapp. Vi vet också att nyutbildade idag erbjuds en attraktiv och mera varierad arbetsmarknad än tidigare, vilket innebär att biblioteken är konkurrensutsatta när det gäller rekrytering. Det är inte orimligt att förvänta sig att denna utveckling kommer att fortsätta.

Rekrytering ska vara både långsiktig och noga genomtänkt men vilka personer behöver en organisation egentligen? Hurdana medarbetare behöver biblioteken framöver? Personalen är bibliotekets viktigaste resurs och "personal-" eller "kompetenskapitalet" måste förvaltas omsorgsfullt. En rekryteringsplan är då ett bra hjälpmedel, liksom givetvis kompetensutvecklings-

planer på flera nivåer. I projektet Framgångspotential har vi försökt klarlägga förutsättningarna för rekrytering till biblioteken i Sverige. Detta är utomordentligt viktigt för bibliotekarieutbildningen. Vi ska idag utbilda morgondagens bibliotekarierna och måste därför både ha god framförhållning och vara framsynta när det gäller bibliotekssektorns utveckling under de kommande decennierna. En omvärldsanalys hjälper oss med bakgrunden till den fantombild av "den nya bibliotekarien" som både utbildare och bibliotekschefer har behov av.

Projektet Framgångspotential går ut på att kartlägga personliga egenskaper dels hos blivande bibliotekarierna, dels hos bibliotekscheferna helst vill se respektive mest saknar hos nya medarbetare. Det handlar alltså inte om yrkesfärdigheter, det som utbildningen kanske i första hand är inriktad på, utan om nyutbildade bibliotekariernas personliga förutsättningar för att leva upp till arbetsmarknadens krav och förväntningar. Projektet är utformat efter en brittisk förebild¹, vilket bland annat

tillåter jämförelser mellan Sverige och Storbritannien. Bibliotekscheferna fick svara på en enkät som också studenter i slutet av sin bibliotekarieutbildning.

Som ett första led i projektet skickades i höstas en enkät till cheferna för alla högskolebibliotek och de kommunala huvudbiblioteken. De tillfrågades om vilka tio egenskaper de mest önskade att nyanställda skulle ha, och vilka tio egenskaper de hittills mest saknat hos dessa. I båda fallen fick de välja från en lista med 34 egenskaper (tab. 1), presenterade i alfabetisk ordning. Listan är översatt och hämtad från den brittiska undersökningen, som i sin tur extraherat egenskaperna ur ett stort antal platsannonser.

Samma egenskapslista användes i projektets andra del, en undersökning av blivande bibliotekariernas självbild och förväntningar på arbetsmarknadens krav. I denna del av projektet ombads studenterna i bibliotekarieutbildningens

¹ Goulding, A. et al., *Supply and demand: the workforce need of library and information services and personal qualities of new professionals*. Journal of Librarianship and Information Science, 31(4), 1999: 212-223.

De egenskaper som chefer och studenter fick ta ställning till i olika avseenden är följande:

Analytisk	Noggrann
Anpassningsbar	Nytänkande (innovativ)
Ansvarskännande och ansvarstagande	Omhändertagande
Behagligt sätt	Omsorgsfull
Energisk	Professionellt självförtroende
Engagerad	Pålitlig
Entusiastisk	Reflekterande
Flexibel (förändringsbenägen)	Självgående (med egen drivkraft)
Flitig	Skriftlig kommunikationsförmåga
Frågvis (för att förkovra sig)	Stresstålig
Förmåga att hantera olika slags användare	Uthållig (t.ex. i sökning och uppföljning)
Förmåga att samarbeta med olika slags kollegor	Villig att göra allt slags arbete
Humoristisk	Välformulerad
Intresserad av arbetsuppgifterna	Välorganiserad
Ledaregenskaper	Vänlig
Logisk	Öppen för nya idéer
Lojal mot verksamhetens mål	
Medkännande	

Tabell 1. Lista över 34 personliga egenskaper för projektet Framgångspotential.

fjärde termin i Umeå och Uppsala, samt ett urval av dem i Borås, att välja de tio egenskaper de tyckte beskriver dem bäst, de tio de tyckte sig definitivt sakna, och slutligen de tio egenskaper de trodde är mest betydelsefulla när de söker jobb. Sammanlagt 59 (56%) av 105 tillfrågade studenter har deltagit i undersökningen. Studenterna har också genomgått ett standardiserat personlighetstest, Cattell's 16PF.

Bibliotekschefsenkäten

Drygt hälften (55%) eller 187 av 340 tillfrågade bibliotekschefer besvarade enkäten. 159 (85%) av dessa var folkbibliotekschefer och 28 var bibliotekschefer inom högskolesektorn.

Svarsfördelningen motsvarar precis folkbibliotekens respektive högskolebibliotekens andelar av totalpopulationen.

Kvinnorna dominerar och utgör 72% av de svarande cheferna. De allra flesta leder små bibliotek med färre än 20 medarbetare, och cheferna har i genomsnitt 22 års yrkeserfarenhet. Endast ett fåtal (7%) bibliotek har fler än 40 medarbetare. Den låga andelen svar kan delvis förklaras med att webb-enkäten drabbades av tekniska problem i initialskedet.

Enkätsvaren visar att bibliotekscheferna mest av allt önskar sig medarbetare som är ansvarskännande och ansvarstagande. Medarbetarna ska också vara duktiga på att samarbeta, vara flexibla, självgående och engagerade (tab. 2). Däremot tycks ingen efterfrågan finnas på medarbetare som är omhändertagande.

Den rangordning av listans egenskaper som hela chefsgruppen gjort skiljer sig åt i några avseenden mellan undergrupperna folkbibliotekschefer (Fb) och högskolebibliotekschefer (Hb). I folk-

Egenskaper mest önskade av chefer	frekvens	rang:alla	rang:Fb	rang:Hb
Ansvarskännande & ansvarstagande	151	1	1	1
Förmåga att samarbeta med olika slags kollegor	134	2	2	6
Flexibel	131	3	4	2
Engagerad	127	4	3	8
Självgående	125	5	5	2
Förmåga att hantera olika slags användare	119	6	6	7
Nytänkande (innovativ)	107	7	7	2
Stresstålig	92	8	9	5
Öppen för nya idéer	84	9	8	15
Intresserad av arbetsuppgifterna	83	10	10	13
Professionellt självförtroende	77	11	11	10
Lojal mot verksamhetens mål	74	12	12	8
Humoristisk	52	13	14	10
Pålitlig	50	14		
Behagligt sätt	46	15		
Noggrann	42	16		
Vänlig	35	18		
Analytisk	34	19		
Reflekterande	32	20		
Välorganiserad	29	21		
Skriftlig kommunikationsförmåga	25	22		
Anpassningsbar	22	23		
Entusiastisk	19	24		
Uthållig (i sökning och uppföljning)	18	25		
Ledaregenskaper	15	26		
Energisk	11	27		
Välformulerad	9	28		
Flitig	7	29		
Omsorgsfull	6	30		
Logisk	5	31		
Villig att utföra allt slags arbete	4	32		
Medkännande	2	33		
Omhändertagande	0	34		

Tabell 2. Egenskaper som är mest önskade av svenska bibliotekschefer.

biblioteken är lagarbetare något mera eftertraktade än i högskolebiblioteken. Där rankas å andra sidan humor högre. Nyttänkande rankas också högre i högskolebiblioteken, medan folkbiblioteken sätter mera värde på engagemang.

I tabell 2 är enkätens 34 egenskaper ordnade i fallande skala efter antal "önskemål" (frekvens) i hela chefsgruppen. I de två kolumnerna längst till höger anges rangordningen för de tio mest önskade egenskaperna bland folkbibliotekschefer (Fb) respektive högskolebibliotekschefer (Hb). Vi har också undersökt om kvinnliga chefer har andra önskemål än manliga, men de skillnader

man kan spåra mellan könen är mindre än de sektorsrelaterade.

Inom chefsgruppen är det sålunda god samstämmighet om vilket slags medarbetare man vill rekrytera. Dessvärre handlar det i stor utsträckning om önsketänkande, vilket framgår av enkätsvaren rörande de egenskaper cheferna i störst utsträckning saknar hos nyanställda. I verkligheten finner man inte de medarbetare man söker. Om bibliotekscheferna inte hos sina nya medarbetare hittar de egenskaper de söker kan det bero på att deras förväntningar är orealistiska och kraven för höga. Eller också är orsakerna mark-

Egenskaper mest saknade av chefer	rangordning	rang önskelista	rang:Fb	rang:Hb
Professionellt självförtroende	1	11	1	4
Självgående	2	5	2	10
Nytänkande (innovativ)	3	7	3	7
Ledaregenskaper	4	26	6	1
Stresstålig	4	8	4	5
Förmåga att hantera olika användare	6	6	5	7
Analytisk	7	19	8	2
Förmåga att samarbeta med olika kollegor	8	2	7	10
Frågvis (för att förkovra sig)	9	17	10	6
Skriftlig kommunikationsförmåga	9	22	11	3

Tabell 3. De tio egenskaper som bibliotekscheferna i störst utsträckning saknar hos nyanställda.

nadsberoende: utbudet motsvarar inte efterfrågan på denna del av arbetsmarknaden. Här finns viktiga faktorer som påverkar förutsättningarna för långsiktig och välplanerad rekrytering. Det finns alltså goda skäl att särskilt granska de egenskaper som både är starkt efterfrågade och ofta saknade.

Tabell 3 visar de tio egenskaper som svenska bibliotekschefer mest saknar hos nyanställda. För jämförelsens skull visas också egenskapernas respektive rangordning i "önskelistan" (jfr tab. 1). Skillnaderna mellan folkbibliotekschefernas och högskolebibliotekschefernas uppfattningar framgår av kolumnerna längst till höger.

Den egenskap man i störst utsträckning saknar hos nyanställda är, föga förvånande, professionellt självförtroende. Den som är nyutbildad och nyanställd har fräscha och breda kunskaper men saknar bibliotekarisk erfarenhet. Det är först när det teoretiska kunnandet har hunnit omsättas i alla sina tillämpningar och man börjar få djupare förtrogenhet med verksamheten som det professionella självförtroendet stabiliseras och börjar växa. Under utbildningen läggs grunderna för ett professionellt förhållningssätt och utvecklas de professionella kunskaperna. Självförtroendet utvecklas i yrkesverksamheten. Det är därför

också ganska självklart att professionellt självförtroende inte toppar chefernas önskelista utan placeras som nummer elva.

Några av de övriga egenskaper som bibliotekscheferna efterlyser har tydligare inslag av färdigheter än andra, till exempel samarbetsförmåga, kundbemötande, ledarskap och vilja till kompetensutveckling. Här återfinns viktiga moment i bibliotekarietutbildningen, även om en kurs i exempelvis ledarskap givetvis inte automatiskt ingjuter ledaregenskaper i varje student. Men kunskaper om vad ledarskap innebär, liksom administrativa och ekonomiska kunskaper, ger tillsammans med social kompetens en god grund för individuell utveckling av vars och ens ledaregenskaper. På chefernas önskelista återfinns för övrigt "ledaregenskaper" långt ner, på tjugosjätte plats. De egenskaper som i enkätens lista rubriceras "självgående" och "nyttänkande" har inslag som kan och måste diskuteras under olika delar av utbildningen men som inte kan läras in. Samtidigt är de väsentliga för yrkesutövandet och placeras på femte respektive sjunde plats i chefernas önskelista. Här finner vi alltså tydliga exempel på egenskaper som bibliotekscheferna önskar starkt men mycket ofta saknar hos nyanställda.

De sektorsrelaterade skillnader som visar att högskolebiblioteken i större utsträckning än folkbiblioteken efterlyser ledaregenskaper och analytisk förmåga är svåra att förklara, liksom att folkbiblioteken är väsentligt mera intresserade av innovativa medarbetare än högskolebiblioteken.

Utbud och efterfrågan

Om man jämför chefernas önskemål med vad studenterna – de blivande bibliotekarierna – tror att cheferna önskar stämmer bara hälften av de tio högst rankade egenskaperna överens. Det kan tyda på att studenterna har en orealistisk uppfattning om de förväntningar arbetsgivarna har på dem, trots att det för de allra flesta bara är några månader kvar innan de börjar sina första biblioteksjobb. Det kan naturligtvis också vara så att arbetsgivarna har orealistiska förväntningar på de nyutbildade de vill anställa. Stresstålighet tycks vara en egenskap som cheferna söker men inte finner, vilket framgår av en åttonde-placering på önskelistan och en femte-placering på listan över mest saknade egenskaper. Studenterna är också medvetna om önskvärheten i att vara stresstålig, och placerar denna egenskap på femte plats bland det de tror är mest väsentligt när de söker jobb. Samtidigt har de inte någon hög tanke om sin egen stresstålighet utan placerar den på tolfte plats bland de egenskaper som bäst beskriver dem själva.

De egenskaper studenterna i undersökningen tycker beskriver dem bäst presenteras i rangordning i tabell 4. Också här finns flera påfallande diskrepanser om man jämför de egenskaper studenterna tycker bäst beskriver dem själva med de egenskaper cheferna helst vill se hos de nyanställda. Det studen-

terna tycker att de har att erbjuda efterfrågas inte alltid av deras blivande arbetsgivare. Flera av de högst rankade egenskaperna på studenternas lista är sådana som är starkt efterfrågade i utbildningssammanhang, till exempel skriftlig kommunikationsförmåga, analytisk förmåga, flexibilitet och noggrannhet. Detta vet de blivande bibliotekarierna, som framgångsrika studenter, att de är bra på. Dessutom tycker de sig vara flexibla och bra på att samarbeta, och här överensstämmer äntligen utbudet med efterfrågan.

Studenterna har också fått svara på frågan om vilka av listans egenskaper de tycker sig helt sakna (tab. 4). De tio oftast angivna saknade egenskaperna framgår av den högra kolumnen i tabell 4. Flera av de tillfrågade lämnade inget svar alls, ibland med kommentarer som går ut på att de inte kunde finna någon egenskap på listan som de ärligt kunde säga att *helt* sakna. De flesta av de svarande anger att de saknar ledaregenskaper och professionellt självförtroende. Detta stämmer rätt väl med chefernas uppfattning om vilka egenskaper nyanställda saknar.

Bland de tio egenskaper som studenterna oftast tycker att de saknar återfinns "ansvarskännande och ansvarstagande" på sjätte plats. Det är allvarligt – om det är sant – med tanke på att detta är vad cheferna helst vill ha. Studenterna tycker inte heller att de är frågvisa i syfte att förkovra sig, eller att de är särskilt innovativa. Bristande villighet att utföra allt slags arbete behöver kanske inte betyda något mera än att de är rädda att som nyutbildade bibliotekarier få ägna sina dagar åt kopiering och kaffekokning!

Genom att jämföra studenternas "självbild" i termer av vilka egenskaper

de väljer som beskrivningar av hur de är respektive vad de saknar med utfallet av den personlighetstest de också fått genomgå kan man få en god uppfattning om de blivande bibliotekariernas självkänedom. Vi kan också genom att försöka överföra de olika attribut som ryms inom testens sexton personlighetsfaktorer till listans arbetsmarknadstermer se ungefär hur väl undersökningsgruppen av nyutbildade bibliotekarier motsvara den fantombild de tillfrågade chefernas önskemål uppmanar. Som nämnts ovan är bibliotekschefernas nyutbildade idealmedarbetare ansvarskännande och ansvarstagande, duktig på att samarbeta med både kolle-

gor och användare, flexibla, självgående och engagerade.

Av de 59 test som genomfördes var 53 tolkningsbara. Resultaten granskas och diskuteras enbart på gruppnivå. Självfallet finns avvikande individer i de flesta grupper. En preliminär analys av testresultaten visar att medlemmarna i testgruppen i allmänhet faktiskt är ansvarskännande och lojala, vilket inte stämmer med studenternas egen uppfattning. De är inte särskilt stresståliga, saknar oftast ledaregenskaper och gillar inte att stå i rampljuset. De samarbetar ganska bra, är omtänksamma, hyfsat välorganiserade och flexibla medarbetare. Att de är ängsliga och lite rädda att

Egenskaper som beskriver mig bäst

- 1 Anpassningsbar
- 2 Pålitlig
- 3 Vänlig
- 4 Skriftlig kommunikationsförmåga
- 5 Öppen för nya idéer
- 6 Analytisk
- 7 Flexibel
- 8 Förmåga att samarbeta m. kollegor
- 9 Förmåga att hantera användare
- 10 Noggrann
- 11 Humoristisk
- 12 Stresstålig
- 13 Engagerad
- 14 Intresserad av arbetsuppgifterna
- 15 Medkännande
- 16 Uthållig (i sökning och uppföljning)
- 17 Frågvis (för att förkovra sig)
- 18 Omsorgsfull
- 19 Reflekterande
- 20 Självgående
- 21 Välorganiserad
- 22 Ansvarskännande & ansvarstagande
- 23 Flitig
- 24 Villig att utföra allt slags arbete
- 25 Välformulerad
- 26 Behagligt sätt
- 27 Omhändertagande
- 28 Energisk
- 29 Logisk
- 30 Nyttänkande (innovativ)
- 31 Entusiastisk
- 32 Lojal mot verksamhetens mål
- 33 Ledaregenskaper
- 34 Professionellt självförtroende

jag tycker att jag helt saknar

- Ledaregenskaper
- Professionellt självförtroende
- Energisk
- Villig att utföra allt slags arbete
- Välorganiserad
- Ansvarskännande & ansvarstagande
- Logisk
- Stresstålig
- Frågvis (för att förkovra sig)
- Nyttänkande (innovativ)

Birgitta Olander
är universitetslektor
i biblioteks- och
informationsvetenskap
i Lund (BIVIL)

Tabell 4. Rangordning av de egenskaper som studenterna tycker bäst beskriver dem respektive de saknar helt.

Biblioteks- och informationsvetenskap

– en akademisk utbildning med praktiska inslag!

Viktoria Lindstams artikel "Biblioteks- och informationsvetenskap – en akademisk utbildning?" i förra numret av *Ikoner* (2001:4) fortsätter den diskussion som startades via *Biblist* under våren och som kan läsas i sin helhet på <http://www.adm.hb.se/personal/mb/grunden.htm>

Lindstam deltog i den diskussionen

och utvecklar här sina synpunkter ytterligare.

Det är motsägelsefullt när Lindstam å ena sidan hävdar att man behöver klassifikation och katalogisering i bibliotekarieutbildningen och å andra sidan hävdar, att utbildningar som den vid BHS kan undvara dessa ämnen.

Hon går in på vad en student i biblio-

teks- och informationsvetenskap förväntar sig av kunskaper efter utbildningen och vad det är för arbeten hon/han avser att välja efter studierna. Hon konstaterar att studenterna inte bara blir bibliotekarier, utan att de också får arbeten vid informationsavdelningar, som webbproducenter, etc.

Detta är ingenting nytt.

göra fel indikerar dåligt självförtroende. De är eftertänksamma och tvekar att ta ansvar. Självbilderna stämmer i många avseenden rätt bra med vad testresultaten indikerar.

Fantombilden och verkligheten

Chefernas fantombild är dessvärre inte alldeles lik den nya bibliotekarien av år 2001. Däremot ser traditionella beskrivningar av bibliotekarier som försiktiga och lite inåtvända bokälskare utan ambitioner att göra karriär ut att stämma rätt väl på de studenter som deltagit i projektet. Undersökningens resultat har därmed viktiga implikationer för dagens bibliotekarieutbildning. Bibliotekscheferna önsketänker inte bara. Vi måste förutsätta att de är väl insatta i de villkor och spelregler som gäller inom biblioteksbranschen idag och imorgon. De kan därför på goda grunder definiera vilka spelare som

krävs för att biblioteken inte bara ska överleva utan också vidareutvecklas. Chefernas fantombild är därför mycket viktig för oss utbildare. Den visar bland annat vilka slags studenter vi behöver rekrytera och den ska komplettera vår fantombild av Den Nya Bibliotekarien. Fantombilderna är givetvis fiktiva, men bara föreställningen om dem är tankeväckande. Bibliotekarier har många ansikten och måste ha det i den komplicerade och mångsidiga biblioteksverksamheten. Mångfalden är väldigt viktig men bibliotekariens traditionella image uppvisar inte särskilt stor variationsrikedom.

En viss värdekonserveratism som delas av många bibliotekarier kan ge fel signaler till dem som är intresserade av yrket. Detta framkommer till exempel i åtskilliga yrkesverksamma bibliotekariers uttalat negativa attityder till dagens mera "akademiserade" utbildning. Kommentarer som "Det var bättre på

vår tid – vi hade praktik i utbildningen" möter inte sällan B&I-studenter på fältstudier eller i examensprojekt. Det är mycket troligt att sådana uttryck för värderingar rörande yrket påverkar rekryteringen i negativ riktning. De blivande bibliotekarierna behöver möta positiva förebilder och moderna, professionella attityder.

Rekrytering till utbildningen är en nyckelfråga. Sedan ett par år är studenttillströmningen till högskolan generellt vikande. Med tanke på det stora generationsskifte som biblioteken, i likhet med stora delar av den offentliga sektorn, står inför är det speciellt viktigt att rekryteringen till bibliotekarieutbildningen blir "rätt" både kvantitativt och kvalitativt. Jag tror att väl planerade och genomförda rekryteringskampanjer bland högstadies elever och gymnasister, inte minst i de naturvetenskapliga programmen, kunde vara en väg att locka de framtida medarbetare biblioteken vill ha och behöver.

E-post: birgitta.olander@bib.lu.se

Biblioteksstudier har i alla tider lett till jobb inom många närliggande områden, inte minst tack vare de gedigna kunskaper, som man har förvärvat om informationsorganisering eller kunskapsorganisation, som vi numera kallar ämnet. Det har alltid varit så, att den största andelen utexaminerade fått bibliotekarietjänster och så är det alltjämt. Även Viktoria Lindstam blev bibliotekarie, trots att hon egentligen inte planerade det.

Vi förstår inte riktigt hur man kan bli webbproducent om man inte praktiskt kan utforma en enkel hemsida. Teoretiska studier i all ära, men utan att praktiskt ha gjort en enda sida går det knappast.

Vi håller med om att det alltid behövs mer av teoretiska studier, mer av diskussion och mer av framtidsperspektiv. Men utan laborativa övningar där man lär sig att särskilja ett huvudsignum och olika facetter från varandra i ett klassifikationssystem, utan laborativa övningar där man lär sig skillnaden mellan en dokumenttitel och serietillhörighet, eller skillnaden mellan författare och medarbetare så blir teorin ganska meningslös.

Vad hjälper det att veta att formatering bygger på fält som indelas i delfält, om man sedan inte kan skilja mellan dem?

Om klassifikation och katalogisering endast blir valbara kurser innebär det, att utbildningen blir än mindre biblioteksinriktad än den redan är. Ändå kvarstår som ett faktum, att detta är den utbildning, som i allra högsta grad väljs av personer, som vill bli bibliotekarie. Det är rimligt att de då förvärvar vissa delar av det yrkeskunnande, som finns inom bibliotekarietjänsten.

Till saken hör, att yrkeskåren utövar en starkt differentierad verksamhet och

att studenterna med tanke på detta redan under utbildningen (vid BHS) kan välja mellan fyra olika inriktningar. De kan välja inriktningar som praktiskt taget saknar ämnet kunskapsorganisation, nämligen om de tänker sig ett framtida yrkesutövande inom andra bibliotekssektorer. Men när man börjar ifrågasätta klassifikationens och katalogiserings plats inom ämnet kunskapsorganisation, tror vi att man är ute på en farlig väg. Utan några som helst fasta och konkreta kunskaper om det bibliotekariska hantverket är våra studenter inte särskilt väl rustade att utöva det yrke de valt. Alla bibliotekarier använder katalogen och några arbetar aktivt med den. I båda fallen behövs kunskaper om katalogisering och klassifikation. Total avsaknad av sådana kunskaper hos bibliotekarier torde inte vara något önskemål vare sig inom yrkeskåren eller från arbetsgivarens sida.

Ett par sakupplysningar:

Termen kunskapsorganisation är en direkt översättning av engelskans knowledge organization. Ämnet inkluderar i Borås betydligt mer än det svenska klassifikationssystemet och KRS. Hit hör exempelvis studier i ämnesrepresentation i avsevärt vidare mening. Således studeras indexering, klassifikationsteori, UDK, Dewey m.m. Hit hör vidare informationsåtervinning i både teoretisk och praktisk bemärkelse samt studium av textkodning, inklusive MARC, HTML och Dublin Core. Hela tiden åskådliggörs ett teoretiskt ämnesstudium genom konkreta övningar av praktisk art. Denna ömsesidighet mellan teori och praktik har vi god erfarenhet av och uppfattar som utvecklande och berikande för studenterna.

Miguel Benito och Göran Berntsson

E-post: miguel.benito@hb.se;goran.berntsson@hb.se

**Miguel Benito
och Göran Berntsson**
är lärare vid
Bibliotekshögskolan
i Borås

K O N F E R E N S

Ikoner, oberoende publikation utgiven av BTJ, arrangerar

BÖCKERS (OM?)VÄGAR

en konferens om boken från den ännu inte finns och till den nästan inte längre finns

Den intellektuella processen och de praktiska procedurerna – på papper eller med ström. Fr.o.m. författaren t.o.m. läsaren. En stafett med också översättaren, p-bokförlaget, e-bokförlaget, sambindningen, lektören, granskningsnämnden, distributionen, biblioteken, MEN BOKEN ÄR JU DÖD!, kultursidan, recensenten, p-bokbokhandeln, nätbokhandeln, antikvariatet, litteraturstödet, forskaren, filmstjärnan, ständige sekreteraren – m.fl.

Ingmar Lemhagen om författarutbildning och Agneta Pleijel om författarrollen på de två första sträckorna, Lena Fries-Gedin om översättarens insats (inte bara men också givetvis apropå Harry Potter) på nästa, Svante Weyler om det traditionella förläggarsvaret samt Magnus Dimert och Fabian Fischer om e-bokförlaget, Folke Gerhardt om p-bokbokhandeln, Pär Svärdson om nätbokhandeln, Mats Rehnström om antikvariat, Kulturrådet om litteraturstödet, Horace Engdahl om Nobelpriset, Åsa Beckman om litteratursvaret i Dagens Nyheter, Magnus Ringgren om boken som recensionsobjekt, Per Rydén om nya böcker i modern litteraturforskning, Anders Persson om sambindningsförloppet, Lena Kjersén Edman om sambindningslektörens uppgift, Lars Erik Böttiger om Granskningsnämndens uppdrag, Boel Larsson om Kungl. bibliotekets pliktexemplar, Harriet Aagaard om ett folkbiblioteks bokinköp, Bo Dahlbom om huruvida boken alls länge behövs samt på upploppet Lasse Åberg om böckers nytta och läsarens nöje är deltagarna på de övriga sträckorna.

På kvällen den 28.11 inbjuder BTJ till en buffé som är frivillig och kostnadsfri. Den är till för samtal, erfarenhetsutbyte, umgänge och trivsel. Inga tal, ingen poet, inte en enda trubadur!

Tid: 28-29 november 2001

*Plats: Stockholm. Piperska Muren, Scheelegatan 14
Pris: 1 500 kronor för en dag, 2 500 kronor för båda
(exkl.) med lunch samt för- och eftermiddagskaffe*

Sista anmälningsdag: 16 november

Anmälan och info: Jan-Eric Malmquist BTJ 221 82 Lund.

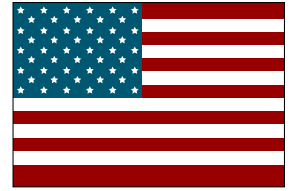
Tel.: 046/18 02 61, fax: 046/37 22 50

e-post: jan-eric.malmquist@btj.se

Hjärtligt välkommen!

Jan-Eric Malmquist

Umbrellas, Bicycles, and Robots: A Cautionary Tale

Norman D. Stevens

Director, The Molesworth Institute

Prologue

Since its inception in the mid-1950s, the world-renowned Molesworth Institute, which has been located in Storrs, Connecticut for more than thirty years, has been at the forefront of the investigation of a wide variety of challenging, difficult, and unusual library problems. Among the many issues it has addressed have been the microfilming of Braille books as a space saving measure, negative library growth, the cost analysis of a cost analysis, library dress, and the role of cats and dogs as a hidden aspect of the feminization of the library profession. Perhaps its most outstanding, but least-known, work was the examination of the disappearance, exchange, and loss of umbrellas in American public libraries as presented in “The Umbrella Paper.”¹ At the end of that paper we spoke of our long-term goals in this area. “Similar figures for other types of libraries, other countries, and other environments would be helpful for comparative purposes.... We expect, based on the nume-

rous inquiries we have received to date, that others will be inspired by our innovative research....”² Alas, despite a continuing stream of inquiries, we are aware of no other research into the disappearance, exchange, and loss of umbrellas in libraries anywhere in the world since 1980. An extended trip to Sweden, which included visits to several public libraries, raised some umbrella questions that led to the examination of those questions that is described in the second section of this report. Because “The Umbrella Paper” itself may not be familiar to Swedish librarians, a brief summary of that paper will precede that examination.

The Umbrella Paper

There are two natural phenomena associated with umbrellas: if you leave your umbrella at home, it is sure to rain; and umbrellas are subject to an abnormally high rate of loss. The only scholarly examination of umbrella problems to date was undertaken by Robert Louis Stevenson in 1894³

Norman D. Stevens
har även varit chef över
universitetsbiblioteken
i staten Connecticut, USA

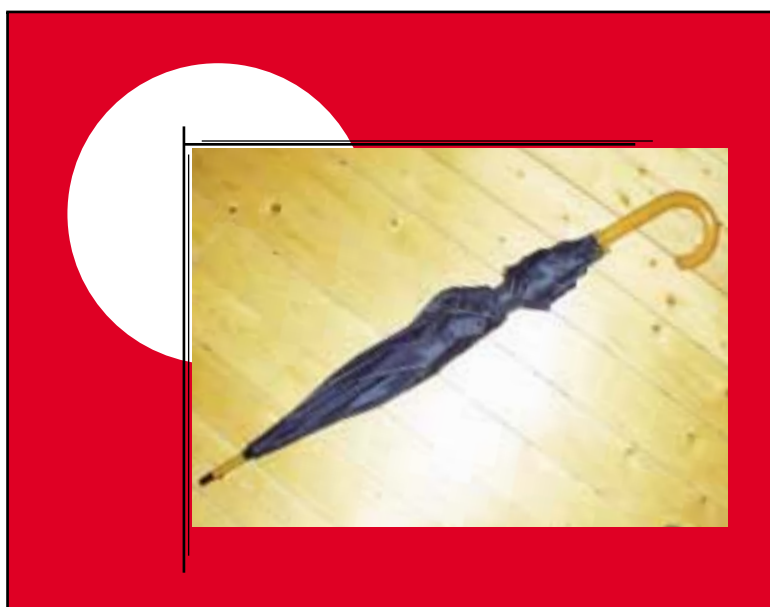
academic year 1976/1977. The results, for the five libraries as a whole, indicated a disappearance rate of 50.8%, an exchange rate of 29.7%, and a loss rate of 82.3% for that year although there was wide variation in the individual libraries. In fact, in one library there were 251 umbrellas either in the library at the start of the year or entering the library during the year but only 100 umbrellas left the library while 295 umbrellas remained in the library at the end of the year. The result was an umbrella *appearance* rate of 57.4% that remains unexplained to this day.

The Swedish Study

Two different observations in Sweden led to a renewal of interest in the

where he described both of those problems in meticulous detail. As library annual reports have also indicated for some time – see, for example, the famous passage found in column 1,303 of the *Annual Report of the Library at Alexandria* for 250 B.C. – the disappearance, exchange, and loss of umbrellas is a phenomenon closely associated with libraries. Thus in the 1970s the Molesworth Institute undertook an examination of those issues beginning with a comprehensive review of a large quantity of library annual reports that produced almost 3,000 references to the umbrella problem most of which, unfortunately, were simply subjective comments. That was followed by an analysis of the Molesworth Institute's computerized file of library postcards that provided information on such things as the number of unattended umbrellas in libraries (329 in 973 interior views). Then we attempted a questionnaire but concluded that the responses were unreliable given the

delicate nature of the subject especially in regard to the “borrowing” of umbrellas. Finally, after a brief period of direct observation, we developed and utilized a sophisticated umbrella-sensing device to record and tabulate basic umbrella information in five large American academic libraries during the

umbrella problem and libraries on the part of the Molesworth Institute. Although it rained only occasionally while we were in Sweden, the first was what appeared to be a noticeable lack of umbrella usage in general and the limited provision for the temporary storage of umbrellas in any of the libraries that we visited. The second was the markedly larger use of bicycles by people of all ages in Sweden and, in particular, the enormous number of bicycles that we saw parked outside libraries, as elsewhere, often with no particular provisions to protect them against borrowing or theft.

A subsequent inquiry to the International Umbrella Association, which is headquartered in Dhaka, Bangladesh, revealed that, indeed, Sweden has the lowest per capita umbrella ownership rate (.25) among the developed countries.⁴ At the same time Sveriges velocipedförening statistics, as reported in its newsletter, indicate that Sweden has among the highest per capita bicycle ownership rate (1.39) among all countries approaching or exceeding the rates in many underdeveloped countries where bicycles are a primary means of transportation.⁵ The Molesworth Institute's analysis of the

relationship between umbrella and bicycle ownership rates indicates that Sweden shows the greatest disproportion perhaps, obviously, because of the difficulty that occurs if one attempts to use an umbrella while riding a bicycle.

Speculation about those figures, and other aspects of the umbrella problem, lead the staff of the Molesworth Institute to conclude that an expansion of our earlier work on the umbrella problem in academic libraries in the United States should be extended to Swedish libraries. We elected, in this case, to examine public libraries rather than academic libraries because of the larger number of public libraries in Sweden and their innovative approach to dealing with various library problems including applications of technology. Using the same techniques used in our 1976/1977 investigation of American academic libraries, but with updated and more sophisticated tracking technology that include the use of global positioning systems, we were able to sample umbrella disappearance, exchange, and loss rates in thirteen Swedish public libraries – mainly in Småland – over a six month period. The results during that period initial were so startling that it was extended

for an additional three months. The figures remained basically the same showing, that in six of the thirteen Swedish public libraries, rates averaged only 15% – not up to the United States' standard – but that in another six the rates were well below 10%. The difference appears to be a result of the fact that the six libraries with the lower rates all have small collections of library-owned umbrellas that may be borrowed using the library's circulation system. Indeed all of those umbrellas are bar-coded and recorded in the library catalogs under, naturally, umbrellas. It was, however, the results in the thirteenth library, in Lökapuss, that attracted our attention and led to a different approach to the umbrella problem.

The Lökapuss Stadsbibliotek figures indicated a combined disappearance, exchange, and loss rate of less than two percent, that is the lowest reliable figure ever reported. Further examination revealed that the Lökapuss Stadsbibliotek, of all the umbrella-owning libraries in the study – as well as twelve additional libraries that were examined – had the highest proportion of umbrellas to registered adult borrowers (.25 per borrower). That suggested that the availability and tracking of

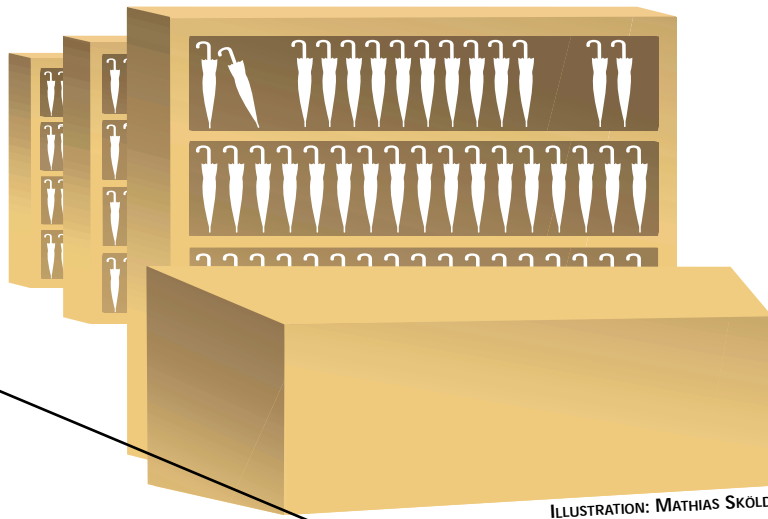

ILLUSTRATION: MATHIAS SKOLD

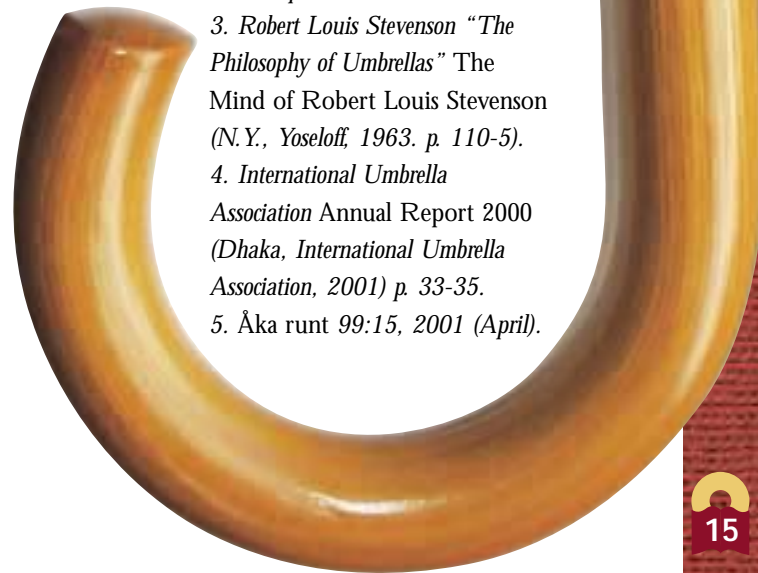
umbrellas in public libraries might reform the umbrella “borrowing” activities of library patrons. In addition that library was already making extensive use of many kinds of library technology including a patron self-discharge circulation system combined with a robotic device for the sorting and reshelving of library books.

After extended discussion with the staff of the library we agreed to undertake an experimental project using the latest computer, global positioning, and robotic technology to determine whether we could reduce the umbrella disappearance, exchange, and loss rate to zero. The system we developed provides for a self-service system in which, in addition to the library’s own umbrellas, each umbrella entering the library for the first time is tagged with a bar-code and micro-transmitter, matched to the patron’s library card, placed in a special umbrella slot, and collected, sorted, and stored by a robot. Once the owner and his/her umbrella are linked, the umbrella need not be re-tagged on future entries unless, of course, it arrives with a different borrower. When the user leaves the library, the robot retrieves the appropriate umbrella and automatically delivers it to the appropriate person. The umbrellas are stored in a special drying room where they are

dried and warmed so that they are returned to the owner ready to use. Our initial six-month test of the system has been promising and we have managed to cut the disappearance, exchange, and loss rate to well under .10% for an extended period of time. We are confident that within the next year, we will achieve our goal of zero percent. If these final tests prove to be successful, the Molesworth Institute and the Lökapuss Stadsbibliotek anticipate initiating a joint development and marketing project that will make this system available initially to libraries in Sweden and other parts of Scandinavia and with a few years to libraries throughout the world. Inquiries may be directed to Norman D. Stevens, Director, The Molesworth Institute, 143 Hanks Hill Road, Storrs, CT 06268, USA.

E-post: nstevens@lib.uconn.edu

1. Norman D. Stevens “The Umbrella Paper” *The Librarian’s Record* 5:19-24, 1980 (#5, March).
2. *Ibid*, p. 23-4.
3. Robert Louis Stevenson “The Philosophy of Umbrellas” *The Mind of Robert Louis Stevenson* (N.Y., Yoseloff, 1963. p. 110-5).
4. *International Umbrella Association Annual Report 2000* (Dhaka, International Umbrella Association, 2001) p. 33-35.
5. Åka runt 99:15, 2001 (April).

Hurrah! I've constructed a robot,
a library robot for you.

He takes care of all library duties,
and you will have nothing to do.

He follows books and umbrellas on their
way from cradle to grave.

With my robot all will go quickly,
and money and time you will save.

The librarians? Will they be jobless
with this innovation of yours?

No! No! They will all be retrained
to be repairers of robots of course.

Bengt Hjelmqvist i oktober 2001

Illustration: Mats Nilsson

LATE BREAKING NEWS

Swedish Book Robot Runs Amok

FOTON: MERJA VAZQUEZ DIAZ

Lökapuss, Sweden – Nicknamed Mr. Dry by its many fans, an experimental robot in the Lökapuss Stadsbibliotek that collected, sorted, stored, and retrieved umbrellas for the library's patrons suddenly began flinging them around the lobby of the building yesterday. By the time library staff, who were

dodging the spear-like missiles, were able to reach the robot and dismantle it at least fifty umbrellas had been unleashed injuring more than fifteen people, or more, including a dozen library users. Ambulances rushed the victims, who ranged in age from 17 to 98, to the local hospital where thirteen

were treated and released. Two members of the library staff, whose names have not been released pending notification of the next of kin, remain in the hospital in critical condition. Authorities speculate that the problem arose when, after several days of heavy rain, library use showed a spurt and a larger number of patrons than usual were carrying umbrellas. "Mr. Dry may have suffered a 'nervous breakdown' caused by his increased workload," said Eva Bengtström the library director. This is perhaps the first reported case of 'robot rage.' The robot was a key element in a project designed by the world-famous Molesworth Institute, located in Storrs, CT, USA, designed to eliminate the disappearance, exchange, and loss of umbrellas in libraries. Cecily Cardew, the staff member of the Molesworth Institute in charge of the project, was unavailable for comment. It is not known when, if ever, the project may be resumed. Ms. Bengtström suggested that, "perhaps library patrons, like all of us, are fated to occasionally borrow, steal, swap, trade, or simply lose our umbrellas. Perhaps even Swedish libraries aren't meant to be perfect."

Senaste boken

Per Rydén

Det är en del som tror att det är över. Det är inte så få av dem som gläds därvid. Den nya ekonomin har fått sig en törn och de upprymda tvivlarna tror att den aldrig kommer att repa sig eller eventuellt att den aldrig funnits.

Ja, nog är det en märklig förvandling vi skådat. Jonas Birgersson är inte längre guru i fleece utan en ung föredetting. Lennart Daleus som trodde att centerpartiet skulle bli stort genom att stå för en digital allemansrätt är också borta. Det är bara den nya sortens rättshaverister som helt hunnit ställa om sin vindflöjel och fortfarande har lika rätt. Va va det jag sa, säger de, och lever vidare i sin rättfärdighet genom att ingen går tillbaka och kontrollerar vad de helt nyss sa.

Några ytterligare signaler kan förtjäna noteras. Tidningar på nätet har fortfarande inte nått lönsamhet, och i en vikande annonskonjunktur kan det slå mot hela företeelsen. Köpenskapen över desk har inte slagit ihjäl den över disk såsom befarats. Till och med bokförsäljningen på nätet är i avtagande trots att det är den vara som borde vara lättast att hantera på det sättet.

IT-bubblan har brustit, säger en del, och någon kunde få för sig att det är dags att återgå till gamla redskap. Så är det naturligtvis inte. Den snabba datoriseringen kommer att löpa vidare. Det är kanske rentav nyttigt att mediet inte längre är detsamma som det frälsande budskapet utan att man på gammalt och vanligt vis frågar sig vad man ska ha apparaten till. Och att vetandet har trumf över tron också på detta fält.

Hur ska man då från dessa alltför allmänna funderingar komma över till *Sista boken*? Och det handlar här inte om Hjalmar Söderbergs sista bok, den posthuma efterskörden av aforismer och essäer från 1942. Nej, det handlar om en

färsk bok av landets flitigaste och bäste kännare av böcker, Johan Svedjedal, professor i litteraturvetenskap i Uppsala. Han kom nyss – ja, visst känns det så för oss som inte har samma produktivitet – med sin stora biografi över Birger Sjöberg, med sin utgåva av Emilie Carléns *Pål Värning* och med *The Literary Web* (Jfr *Ikoner*, 2000, nr 2).

Och visst sticker det i ögonen när de många böckernas man skriver *Sista boken*. Hur ska då titeln förstås? Är boken på väg att försvinna? Håller vi bokstavligen den sista boken i vår hand? Är svaret ja eller nej.

Ja, tycks Johan Svedjedal sucka i sitt förord. ”Medan jag skrivit [...] har den tryckta boken och de fiktioner den bär tätt sig allt mer främmande – som rester från en fjärran, vänligt sinnad civilisation.”

Nej, säger han sedan i den centrala titelessän i boken. ”Pappersboken som vi känner den är knappast utrotningshotad.”

Ja, den är på väg att förlora i betydelse relativt sett, säger han strax därpå.

Nej. Han hittar nya skäl emot. Utvecklingen av papper med tryck är långtifrån avslutad. Antalet typsnitt som skapats under det senaste kvartssekle är minst lika stort som de som skapats genom alla tider fram till omkring 1975. Utgivningen av nya titlar kan fluktuera något från tid till en annan men den långsiktiga trenden tyder på stark tillväxt.

Ja, de katastrofalt många böckerna kan alltså ta död på själva boken. Det handlar i själva verket om en överutgivning. Och datorerna hotar inte trycket genom att göra böckerna färre utan genom att göra dem för många.

Ja ja, och Internets yttersta mål är just att skapa den sista boken.

Nej, ännu råder boken – inte minst på nätet.

Ja, den sista boken är redan en realitet sedan flera år. Det är ju den vi har stående i form av en uppkopplad dator på våra skrivbord.

Ja och nej eller rentav nja: "Kommer en dag när Bokmänniskan ser skriften på väggen. Där står: *Den Sista Boken*. Men varför skulle Bokmänniskan bry sig särskilt mycket om det? Det finns ju så många väggar nuförtiden. Och det står så mycket på dem. Och vad är en vägg annat än en gammal slags bärare för text?"

Johan Svedjedal vet hur det var och hur det är och har därför goda förutsättningar för att spana på hur det ska bli. Han är på jakt. Han förefaller lite rastlös och kanske lite besviken. Han vill så gärna tro på den nya tekniken och dess möjligheter att skapa ny litteratur och en ny litteratur som har en ny teknik.

Hypertexten är det som Johan Svedjedal både vill beskriva och utöva. Det har ett betydande intresse för oss lite var och därför är det naturligt att skapa en länk till hans egen text; det är väl så man numera gör när man citerar:

Hypertexten fullföljer den bokliga texten, snarare än att förnya den – hypertextens grepp är inget annat än olika sätt att hjälpa läsaren att navigera mer självständigt. Men samtidigt förnyar hypertexten skönlitteraturen, detta eftersom den hjälper till att flytta in facklitteraturens formgrepp och läskonventioner i fiktionens värld. Och resultatet blir en etnisk blandning av olika textuella kulturer, textuella kulturmöten som ibland leder till utstötningsmekanismer och fiendskap, ibland till oväntade äktenskap.

Hyperromanen liknar en flykting från fackböckernas kontinent, sökande medborgarskap i skönlitteraturens land. Vid gränsen avkrävs ständiga förklaringar. Vad gör du här? Vad kan du tillföra? Varför liknar du inte oss?

Det som besvärar Svedjedal är att så lite har skett, att så lite har ändrats, att så lite nyskapande dikt har skapats. Hypertexten kan bli supertext, men det hjälper ofta inte. Postmodernister, poststrukturalister och posthumanister borde här ha funnit sitt medium. Men trots tillgången på programmet Storyspace är de konstnärliga plantorna ännu späda.

Hyperverket kan ju tyckas ha allt för sig:

Kanske har hyperverket sitt särskilda estetiska berättigande i förmågan att låta läsarens egna val bidra till att gestalta upplösning och osäkerhet. Läsarens frihet att välja hjälper till att skapa en fiktionsvärld där allt fast måste förflyktigas. Det sker genom att hyperlänkarna öppnar nya möjligheter att skapa alternativa händelseförlopp. Läsaren vet att varje val kan påverka hur berättelsen utvecklar sig. Läsarens klickning kan vara det som avgör om en person ska leva eller dö, om stolthet eller känslighet ska segra. I denna form finns helt nya möjligheter för estetiska effekter, nya sätt att låta läsaren känna skuld, lättnad, glädje eller nådens nätvarp. I det ergodiska hyperverket finns enorma estetiska resurser för att låta läsaren utforska ett spektrum av möjligheter – eller valängestens pina.

Det låter mycket övertygande med dessa "enorma estetiska resurser". Vi

kan som läsare strax bygga ut den exemplifikation som Svedjedal tillhandahåller för att visa att hypertexten egentligen bara fullföljer vad vi alltid gjort när vi drömt oss bort ur texten. Här, först här förverkligas, vill det synas, det som receptionsetetiker gjort så mycket av: läsaren blir inte bara den som förverkligar textens implikationer utan han eller hon blir bygger vidare och eftersom vägvalen är så många så är också möjligheterna nästan oändliga.

Men, men praktiken ser helt annorlunda ut. "På nätet publiceras främst

Per Rydén är professor
i litteraturvetenskap
i Lund

sammanhållna verk, skrivna för att läsas monosekventiellt." Det är så pass anmärkningsvärt att man måste leta efter förklaringar.

En del av "den bokliga textens revansch på datorernas värld" när fiktionerna läggs ut på Internet kan nog förklaras av ett återkommande fenomen i massmediernas värld. Radion introducerades som bekant på 1920-talet men gav från början utrymme åt gamla former som föreläsningar, gudstjänster och konserter; det skulle ta sin tid innan mediet tog vara på sina företräden i form av snabba nyheter och påplatsenkänsla. Televisionen var i sig ännu märkligare redan som teknik och förändrade hela mediebilderna – utan att på länge skapa artemna program.

Och nätet? Ja, är det inte på liknande vis så att man först måste visa att man kan göra allt och rymma allt av det gamla. Här finns det nyaste nya, det

mest uråldriga, det mest avancerade, det mest korkade. "Låt oss lägga ut det på nätet!" har blivit allas lösen. Och risken är stor – och större än i andra liknande situationer just genom att tekniken är så fantastisk på att reproducera – att det som är unikt eller nytt inte kan urskiljas och utvecklas

En medial förklaring finns det alltså säkert. Den förklarar åtskilligt, men långtifrån allt. Men vems är felet att det inte händer mer epokgörande ting i denna röriga och rörliga värld? Är det skrivarna som inte lockas av att lämna ansvaret över sin egen fiktiva värld ifrån sig? Eller är det läsarna som inte lockas av den stora friheten och av den stora ensamheten i den nästan unika historien?

Paradoxalt nog är det nog det senare alternativet som är det troligare. Vi har utvecklats långt bort från den intensiva läsningens kategorier. Vi har vuxit till oss från sagoläsningens trygghetskrav på att varje stavelse och varje min ska vara densamma kväll efter kväll. Men vi har nog inte vuxit därhän att vi i alla lägen orkar och vill och vågar skapa nytt av de givna beståndsdelarna. Och kanske har vi också lite primitivt för oss att den som kan berätta också har sådana färdigheter i berättandet att vi med glädje underordnar oss och låter magikernas välja för oss. Arbetsfördelningen är inte alldeles lätt att rucka på.

Svedjedal spanar efter de försök som gjorts eller efter sådant som kan ses som förövningar till hyperlitteraturen. Men man behöver inte vara hyperkritisk mot hypertexterna för att bli måttligt intresserad av dessa ansatser. Det som beskrivs som Philip K. Dicks ergodiska mardröm finner åtminstone jag mera intressant än riktigt fångslande

– och det är väl möjligt att jag styrs av mitt måttliga intresse för sf i allmänhet. Göran Hägg är, som jag ser det, tidstypisk på ett lite för ytligt sätt för att vara ett fullvärdigt föremål för en separat studie. Intressantare är då genomgången av vetenskapssynen i modern svensk litteratur. Det imponerar som så ofta hos Svedjedal genom sina distinkta besked. Han hade gärna fått dröja längre vid dessa centrala texter och samtidigt låter de sig bara lite villkorligt underordna sig bokens tema

Det är därför heller ingen tillfällighet att Svedjedal är långt mera intressant i sina allmänna funderingar i ämnet. Där ryms också många lärdomar och inte så få omvärderingar. Dikt och vetenskap möts i nya sammanhang, och det är inte alltid givet vilket som är den givande parten. Bibliotekarien finns till sin egen förvåning ha saker att lära ut också till den som producerar hennes böcker. Fotnoten, så länge skydd som den dammiga lärdomens tecken, får sin äreräddning. Facklitteraturens grepp kan över huvud taget exporteras till skönlitteraturen. Kanske, säger jag och ryktar en käpphäst, kan det vara dags att lite oftare sätta själva gränsdragningen litteraturerna emellan ifråga. I jakten på dem som förstått att förnya sig redan innan de adekvata apparaterna för det fanns till hands, skapas ett delvis nytt avantgarde. Borges, förstås, hör dit, men också Arne Sand.

Ett ytterligare mått på den otålighet som Johan Svedjedal känner är att han finner behov av att själv praktisera det han teoretiserat och historiserat över. Också det är mycket begåvat och belysande. "I länkarnas sal" börjar så här – om man på nygammalt vis läser sida för sida:

[1]

Att skriva är att välja bort. Den som skriver börjar med en oändlighet av möjligheter (alla ord, tankar och kombinationer) men att skriva innebär att kasta undan det mesta av detta tänkbara. Därför är att skapa detsamma som att döda det möjliga. När bokstav läggs till bokstav, ord till ord, mening till mening – smalnar den skrivandes rum för val. Den som skriver är inte fri. Att skriva ett verk är att börja i ena änden av en tratt och sedan röra sig inåt mot den allt trängre spetsen. Allt som varit förflyktigt blir då fast. När verket är slut och den sista punkten är satt, just då har den som skriver förgjort alla andra potentiella verk.

Utgångspunkten? Allt är möjligt.

Slutpunkten? Detta är allt som finns.

Oberoende om hur man väljer att fortsätta – vi får några förslag av författaren – så framstår det som lysande. Men i sin tilltro till valet som den överordnade möjligheten finns här väl också något skrämmande och hämmande: bokstavslådan rymmer alla tänkbara mästerverk och bäst är de som aldrig blir av. Kanske bör den sista boken över huvud taget inte skrivas.

Men vi som ännu tror på skapandets under får väl då nöja oss med det näst bästa – just därför att det blir av. Och särskilt måna är vi om att inte en skribent av Johan Svedjedals sort måtte förtrötts och än mindre förkrossas. Vi inte bara står ut med de val han träffar utan frapperas också av att han uppfordrande formulerar nya val för oss andra.

Den sista boken får minst av allt alltså vara Johan Svedjedals sista bok.

E-post: per.ryden@litt.lu.se

För vem byggs biblioteken?

Beställaren, boken, personalen, brukaren eller arkitekten?

Tomas Lidman

Inledning

Detta är en betraktelse över den häpnadsväckande utbyggnad av nya bibliotek som skett i Sverige under de senaste 10-15 åren. Vilka faktorer har styrts utvecklingen och vad ligger bakom besluten om att bygga ut eller bygga nytt? Hur går det till när de nya biblioteken planeras. Finns det idéer och visioner, eller resonemang, kring hur de slutligen skall gestaltas och för vem byggs de *egentligen*. Har man målgruppen/erna helt klar/a för sig? Hur blev det – stämmer visionerna med resultaten? Och finns det möjlighet att modifiera i arkitekturen efteråt? Se där, några frågeställningar som jag skall försöka belysa. Det är inte i huvudsak *resultaten* som intresserar mig utan *den förberedande processen*.

De bakomliggande bevekelsegrunderna för att bygga bibliotek ser naturligtvis olika ut, beroende på vilken kategori vi betraktar. Att bygga ett högskolebibliotek utgår från vissa förutsättningar, att bygga ett nytt centralbibliotek i en mellanstor kommun utgår från andra. Funktionen har självfallet stor betydelse för den slutliga utformningen. Om vi gör en jämförelse bakåt i tiden har användningen av biblioteken också förändrats. För att göra framställningen någorlunda begriplig, har jag därför gjort den begränsningen, att jag huvudsakligen koncentrerar studien till programbeskrivningarna för de nya högskolebibliotek som växt fram i spåren på högskolans expansion; i Kalmar, Malmö, Halmstad, Borås och Visby.

Källmaterialet får inledningsvis en slagsida åt det "bibliotekariska" – dvs det är bibliotekarierna som i huvudsak står för detta, men jag skall också betrakta frågeställningen utifrån andra utgångspunkter.

Vid ett seminarium på KB för några månader sedan (31 maj) i arrangemang av tidskriften *Ikoner* gick arkitekten för det nya biblioteket i Alexandria, Kjettil T. Thorsen, så långt att han hävdade att vare sig bibliotekarien eller arkitekten är särskilt lämpliga att bestämma hur en blivande biblioteksbyggnad skall se ut. De är nämligen alldeles för konservativa och vill bara se hur det är, inte vad det skall bli, ansåg han. Det avgörande inflytandet borde snarare ligga hos beställaren.

Man kan i anledning av vad Thorsen sade fundera över om inte brukaren och beställaren är samma person. Naturligtvis inte i bokstavig mening, men problemet är att beställaren ofta är förhållandevis osynlig i materialet. Beställaren "flyter ihop" och blir densamma som brukaren. Det fungerar i praktiken så, att det är Högskolan i Kalmar (Malmö, Borås, Halmstad, Gotland) som uppdrar åt Akademiska hus att uppföra biblioteket, d.v.s. det är samma institution som skall bruka som också beställer – därav förvirringen. I KB:s fall kanske man kan säga att det var riksdagen som beställde ombyggnaden 1989, men det man beslutade om *där*, var vad det fick kosta och platsen för byggnationen, inte över hur arbetet skulle bedrivas i detalj. Det delegerade man till brukaren.

Carolina, KB och Stockholms universitetsbibliotek

Går man så långt tillbaka som mitten av 1800-talet stod *böckerna* helt klart i centrum. När Carolina Rediviva stod färdigt i början av 1840-talet var det ett boktempel som arkitekten Sundvall hade skapat. Högtidligt, upphöjt och imponerande stod det i stadens fond alldeles nära slottet, domkyrkan och universitetsbyggnaden. Forskarna och studenterna bereddes viss plats, men det var historien och kulturarvet som skulle få en ståndsmässig boning.

Likadant var det med Kungl. biblioteket när det invigdes 1878. Det var en magnifik satsning i ett av missväxt och

hungersnöd sargat land. Den svenska historien skulle inrymmas i en ståtlig byggnad av senaste internationella snitt och mode. Den nya konstruktionen, där de bärande väggarna flyttades från fasaden till gjutjärnsbalkar inomhus, medgav att ljuset kom att flöda in som aldrig tidigare, till gagn för både personal och besökare, som under vintertid kunde utsträcka sin arbetstid med flera timmar. Men biblioteket var ämnat för ett exklusivt urval: forskarna i olika kapaciteter. Det finns en berömd bild i *Ny Illustrerad Tidning* från 1878 som visar vem som befolkade läsesalen. Här saknas en intresserad allmänhet. Sällskapet på bilden har snarare karaktären av exklusiv herrklubb. Människorna var

inte bortglömda – de fanns med och deras arbetsituation förbättrades allteftersom – men de befann sig i klart underläge jämfört med böckerna.

Inom forskningsbibliotekssektorn fortsatte detta sätt att se på huvuduppgiften under första delarna av 1900-talet manifesterat i biblioteksbyggnaderna i Lund, Vetenskapsakademien i Stockholm, Göteborg osv. På folkbiblioteken var utvecklingen delvis en annan. Men det var först en bra bit in på 1930-talet vi fick se renodlade biblioteksbyggnader i någon större omfattning.

Som en modern milstolpe och som ett paradigmskifte framstår det nya universitetsbiblioteket i Stockholm ritat av

DET KUNGLIGA BIBLIOTEKET. SÖNDAGS-AMNINGS-ÅRSBOKEN. ÅR 1878. TILLÄGGET TILL N:o 4. MÅNADEN FEBRUARI.

den genialiske svensk-engelske arkitekten Ralph Erskine, färdigbyggt 1982. Han hade inspirerats av den nya biblioteksarkitekturen i England och särskilt av den i USA som satte öppenheten, flexibiliteten och – framför allt – *studenten* i centrum. Forskarna trängdes tillbaka och den studentexplosion som inleddes i slutet av 1960-talet fick i SUB ett fullödigt monument. Hit skulle alla vara välkomna och Erskine fullkomligt strödde ut läsplatser över hela biblioteket. Vid fönster, mellan hyllorna, ja, överallt där det fanns en ledig plats placerades ett skrivbord. I foajéer och trapphallar och på andra fria ytor ställdes soffor och fåtöljer för att underlätta möten och kommunikation. Fantastiska 1500 läsplatser kom till på detta sätt. Samlingarna skulle vara öppna och lättillgängliga, magasinerna helst obefintliga. Inget annat högskolebibliotek kunde vid den tiden uppvisa något liknande. Det var helt nytt och SUB kom att bilda skola och få ett avgörande inflytande på högskolebiblioteken, inte bara i Sverige utan i hela Skandinavien.

I stället för boken och den exklusiva brukaren var det studenten som sattes i centrum. Det var hans/hennes behov som skulle styra utformningen av det nya biblioteket.

Studenten i centrum

Klarast kommer detta till uttryck i programförklaringen inför det nya biblioteket vid Högskolan i Borås (som ännu bara finns i embryonal form):

”Utgångspunkten skall vara att det är användarnas bibliotek”, heter det, och sedan förklarar man vad som avses genom att definiera ett antal tjänster som biblioteket skall erbjuda. Det skall vara en lättillgänglig informationsresurs, en studielokal, en god social miljö och

en aktiv part i undervisningen på alla nivåer. Biblioteket som förvaringsplats för böcker har fått stå tillbaka och förekommer endast då man anger behov av lokalytor. På spridda håll finns reflektioner kring bibliotekets roll i samhället, men bara i ringa omfattning.

I programmet för det nya biblioteket i Kalmar uttrycks målsättningen på följande sätt i den informationsbroschyr som gavs ut i samband med invigningen. Här nämns arkitekten som en central aktör. ”Överensstämmelse mellan verksamhet och arkitektur är ett viktigt mål för en ny byggnad. Biblioteket är tänkt att bilda knutpunkt i den expansiva högskolan och förstärka idén om ett campus i staden.

Byggnaden skall vara en mötesplats mellan individer och tankar samt avspejla den öppenhet och framtidstro som präglar högskolan”. Funktionen bibliotek och idén om den goda, växande högskolan vävs samman i ett slags ideologiskt nät där alla delarna blir beroende av varandra. Högre utbildning, individen, den akademiska friheten, tankesmedjan och så själva byggnaden som en tydlig manifestation. Detta vill man skapa i Kalmar.

Några år tidigare (i november 1996) yttrade sig den biblioteksideologiskt intresserade chefen Bertil Jansson i en PM, att böcker och tidskrifter visst kommer att behövas i framtiden. Man får inte tänka bort dem vid planeringen av det nya biblioteket. ”Detta under överskådlig framtid. Konventionella medier [...] blandas med elektroniska”. Bertil Jansson framhåller också att lokalerna måste utformas med tanke på hur de skall användas. Då avser han inte bara brukarna/läntagarnas behov utan i hög grad också personalens.

Personalens utrymmen måste ha en

form som medger att man på ett ändamålsenligt sätt kan sköta sina sysslor. Ett knappt år senare har planerna avancerat och då upprepas argumenten från PM:n i november 1996 om än med starkare betoning på användarna. ”Den framtid vi går tillmötes innebär [...] att biblioteken måste bli utpräglat kundorienterade i stället för bestands- och bevaran-

**Tomas Lidman är medlem
av redaktionskommittén för
tidskriften *Ikoner* samt
i mån av tid riksbibliotekarie**

deorienterade”. Och lokalerna skall anpassas till denna utveckling och underordna sig dessa behov.

I biblioteksvisionen för den nya högskolan i Malmö, som ingår som ett delkapitel i SOUn *Högskola i Malmö* utkommen i mars 1996, finns en grundlig genomgång av bibliotekssituationen i Malmöområdet. Här framhålls tydligt studenternas behov. Men frågan om hur informationsbehoven kan komma att se ut i framtiden får också stort utrymme. Studenten använder inte bara sitt lokala högskolebibliotek utan också andra bibliotekstyper, och just denna insikt måste få utrymme i planeringen av det nya biblioteket.

”Studenternas behov kommer att öka i framtiden – (han/hon) använder också olika bibliotek: universitetsbibliotek, folkbibliotek, institutionsbibliotek m.fl. Denna trend kommer att förstärkas”. De omkringliggande biblioteken ses således som en del i ett nätverk.

I Malmö spelar byggnaden en central roll och den arkitektoniska lösningen och bibliotekets placering är viktig för

att markera den nya högskolans profil. "Biblioteket skall vara symbolen för universitetet, symbolen för öppenhet, nyfikenhet och kreativitet. Där skall finnas studierum, forskarrum, grupprum men också en stor aula för föredrag, debatter och konserter. Där bör också finnas en restaurang/cafeteria liksom läshörnor för tidningar och tidskrifter.

Planeringen av biblioteksbyggena under de senaste knappa två decennierna har i mycket styrts av bibliotekarierna. Och de har i stor utsträckning anammat idéerna från SUB.

Samlingarna har kommit att få allt mindre betydelse, användarna är centrala aktörer.

[- - -] Campusbiblioteket skall också fungera som ett slags trafikorn eller lotsstation i den allt livligare informationstrafiken på nätet. [- - -] Den fysiska närheten till informationskällorna blir den bärande principen".

Många intressanta och delvis nya idéer presenteras i denna rapport, som var den första som skisserade ett genomtänkt biblioteksprogram för ett nytt högskolebibliotek efter det att den viktiga rapporten *Studenternas bibliotek* utkommit på våren 1995. Det kanske mest iögonenfallande var att utredningen så kraftfullt framhöll behovet av ett gränsöverskridande samarbete och att böckerna och tidskrifterna i tryckt form

spelade en så förhållandevis underordnad roll. Det var den nätverksbaserade informationen som gällde. Personalens kompetens får också en framträdande plats och man ser dem som en integrerad och oundgänglig del i den lärande processen.

Gränsöverskridandet genomsyrar också biblioteksprogrammet för det nya biblioteksbygget i Visby, vilket inte är så märkligt då själva syftet med nybyggnaden var att spränga ramarna –kommittén kallades också för

"Beredningsgruppen för ett integrerat bibliotek". Gruppen försökte smälta samman visionerna från de båda olika bibliotekskategorierna till en gemensam helhet, en symbios. "Genom att integrera stads- och högskolebiblioteket skapas en ny typ av bibliotek – ett *Bibliotekscentrum* med sikte på framtiden". Trots att honnørsorden mötesplats, fler läsplatser, flexibilitet upprepas på flera håll i rapporten så får också hänsynen till samlingarna förhållandevis stort utrymme. *Bibliotekscentrum* skall: "fungera som en mötesplats för gångna tiders vetande och nytt vetande [...] och skall fungera som en länk mellan det gotländska samhället och högskolan".

Framtidsvisionen präglas av en positiv helhetssyn där biblioteket sätts in i ett större sammanhang och förväntas spela en roll i den demokratiska processen. "Den allmänna meningen är att [biblioteken] förutspås [...] i framtiden spela en viktig roll som intellektuella mötes- och arbetsplatser. Ju mer distansnerande teknik vi får, desto större blir behoven av mänskliga och sociala kontakter. Morgondagens bibliotek kommer att hysa färre böcker men fler människor".

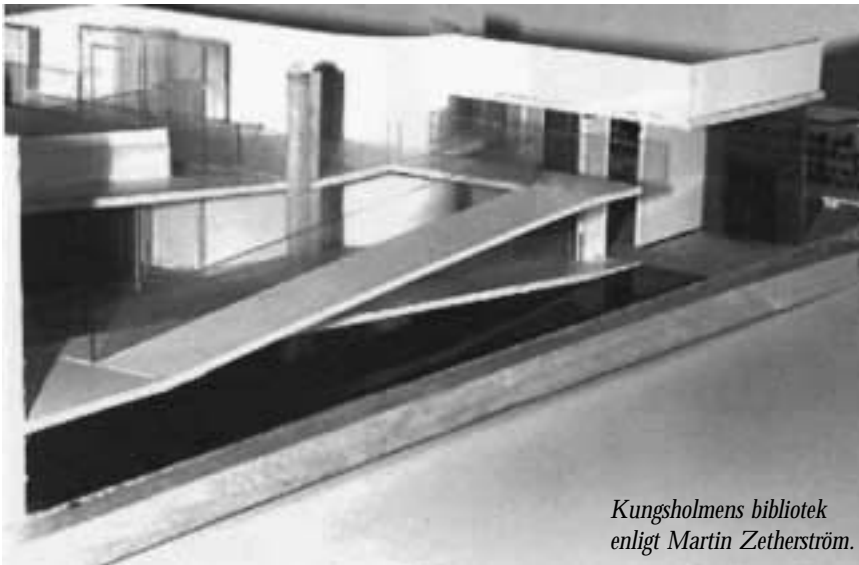
Det är intressant att konstatera att programmet också i hög grad beaktar personalens behov och gruppen menar att "användare, media och personal är

de tre faktorer som skall samspela på ett effektivt sätt i ett väl fungerande bibliotek". Lokalerna – byggnaden – skall uttrycka bibliotekets vision, men den får inte styra verksamheten.

I Halmstad gick det bra att bygga ett, som det skulle visa sig, funktionellt bibliotek utan att ha en visionär framtidbild av hur man tänkte sig att arbetsformerna skulle gestalta sig. Det kan vara bra att komma ihåg inför en sammanfattning. Det kan tydligen bli bra också med ett mera ad hoc-betonat arbetssätt.

De vetenskapliga biblioteken fram till senare delen av 1900-talet byggdes i första hand för att manifesteras kunskapens storhet och betydelse så som denna kom till uttryck i den bokliga kulturen. Brukarna sågs som en akademisk elit. En viktig vattendelare var *Stockholms universitetsbibliotek* som stod färdigt 1982. Här sattes studenten för första gången i centrum. Det var hans/hennes behov som skulle styra byggandets utformningen och struktur.

Planeringen av biblioteksbyggena under de senaste knappa två decennierna har i mycket styrts av bibliotekarierna. Och de har i stor utsträckning anammat idéerna från SUB. Samlingarna har kommit att få allt mindre betydelse, användarna är centrala aktörer – särskilt tydligt är detta uttryckt i Borås fall. De egna behoven, dvs personalens behov – är förvånansvärt försiktigt uttalade, och det är främst i programbeskrivningen för biblioteksbygget i Visby där man direkt pekar ut personalen som viktiga instrument för en god biblioteksmiljö. Byggnaden spelar förvisso en väsentlig roll för att understryka betydelsen av biblioteksfunktionen och medge flexibilitet – detta framhålls tydligt inte minst i

*Kungsholmens bibliotek
enligt Martin Zetherström.*

Malmös fall – men byggnaden måste underordnas verksamheten. Det är man över lag rörande överens om.

Sammanfattningsvis: *segraren är studenten/användaren!*

Arkitektens dilemma

Hur har då konstruktörerna av den yttre och inre miljön sett på sin uppgift – arkitekterna och konstnärerna? I programbeskrivningarna figurerar de oftast enbart i periferien. Deras idéer och syn på sitt arbete återfinns istället i arkitekturtidskrifter och enstaka monografiska framställningar. En förklaring kan vara den som Christer Malmström, upphovsman till det nya Almedalsbiblioteket på Gotland, nyligen angav. Han menade att arkitekten inte är så intresserad av processen utan koncentrerar sig på resultatet: byggnaden. Att medverka i utformningen av ett nytt bibliotek betraktas emellertid som ett prestigearbete. När *Svenska Dagbladet* den 23/7 2001 diskuterar arkitektur som berör, och vackra hus som vunnit lokala omröstningar, är 3 av 14 byggnader just bibliotek.

I tidskriften *Arkitektur* 1997:8 beskriver arkitekten bakom KB:s annex och offentliga utrymmen, professor Jan Henriksson, byggprocessen som ytterst besvärlig. Han klagar bittert särskilt på beställar- och brukarkompetensen: "I arbetet med KB har regeringar och utbildningsministrar skiftat, fyra riksbibliotekarier har avlöst varandra. Ansvariga inom biblioteket tycks ha delegerat sitt ansvar till brukarrepresentantbeslut. Arkitekterna matas in i en konsultgrupp där de oskadliggörs. Vi är utan tillträde till ledningsgrupp eller byggmöten. [---] Många bestämmer."

Inför kulturhuvudstadsåret 1998 genomfördes ett projekt under samme professor Henrikssons ledning, där ett antal arkitektstuderande fick i uppgift att gestalta sina respektive tankar och synsätt på bibliotek i modeller. Resultatet blev en utställning på ett antal folkbibliotek i Stockholmstrakten och tankegodset publicerades sedan i en katalog, *Det lysande biblioteket*, som är en intressant källa att ösa ur utifrån mina utgångspunkter och frågeställningar.

Föga förvånande är det en mycket

filosofisk volym och Henriksson tar ut sin hämnd. I sammanfattningen skriver en av författarna, Rolf Gullström, att "ett syfte med projektet har varit att för de studerande påvisa föreställningen att kunskapen påverkas av [det] utrymme i vilket den lagras, men kunskap får inte uppfattas som ett substantiv – något man kan äga, ha tillgång till eller sälja – istället bör det uppfattas som en aktivitet". Dvs det viktigaste verktyget är samtalet och det är den funktionen som skall gestaltas i biblioteket. "Ett bibliotek får bara effekt genom den fascination och energi som de som anser det mödan värt lägger ned på det". Således är biblioteket en aktivitet, enligt Gullströms synsätt. Vilken effekt får detta på projektet i dess helhet?

I ett inledande kapitel utgår Rolf Hansson från ett biblioteksbegrepp som knappast längre existerar. Han tar avstamp i historien och redogör utförligt med litterära exempel hur biblioteken fungerade då, men längre än Jorge Luis Borges novell om biblioteket från 1930-talet kommer han inte. Ett alldeles uppenbart problem är att de beskrivna biblioteken knappast var öppna för allmänheten. De var slutna institutioner avsedda för olika speciella syften och noga utvalda användarkategorier. Helt enkelt forskningsbibliotek av olika slag. Att föra över idégodset till dagens folkbiblioteksverksamhet är naturligtvis synnerligen vanskligt. Det finns en risk att just dessa historiska exempel tjänar som inspiration för dagens biblioteksarkitekter. Resultatet kan bli att de nyutbildade föreslår byggnader för funktioner som inte längre är aktuella.

En kort genomgång av de olika specialarbetena röjer också viss vilshenhet inför uppgiften. Ord som ofta förekommer är labyrinter, oregelbundenhet,

orienten, antiken osv. "Biblioteket måste formas kring sina egna regler, precis så oorganiskt som stenarnas regelbundna men oöverskådliga sediment", heter det på ett ställe. Förslaget om ett boktorn på Kungsholmens bibliotek ges följande beskrivning: "Det innehåller – möjligen – all världens

Jag har redan tidigare korat studenten/användaren som segrare. Det är hans/hennes behov och situation som under de senaste decennierna styr planeringsarbetet. Förloraren är boken.

kunskap men där vi är utlämnade att välja ögonblick." Något av en kunskapsprocess är det när Daniel Berry "söker former ut bläckdroppars upplösning i en vattenskal". I ett annat förslag kring samma bibliotek beskrivs den föreslagna lösningen som att upphovsmannen Martin Zetherström tänker det kunskapsorganiserade biblioteket som ett rampsystem. "Med små medel, egentligen enbart genom dubbling, lösgör man rampen från den harmoniska vandringens band. Harmonin vore en återvändsgränd. Istället för att enbart ledas därifrån och dit, utifrån och in, påtvingas vi en serie val".

Det är inte lätt att hänga med i svängarna. Men syftet med denna subjektiva genomgång är inte att skapa förståelse för verkens utformning utan snarare att påvisa på vilket sätt arkitekten närmar sig bibliotekskonceptet; visio-

nerna och tankarna. Han/hon använder ett språk som utgår från en omfattande klassisk bildning, där den stolta arkitekturhistorien spelar en stor roll. Dessutom baseras resultaten på en, för den oinsatte, svärgripbar teoribildning, som har föga koppling till de vardagliga praktiska problem som bibliotekarien brottas med och som förväntas bli lösta i den nya byggnaden. Bibliotekarien betraktas som en samtalspartner som arkitekten måste ta hänsyn till, men vars råd han inte nödvändigtvis måste följa. Även *användarna* spelar mindre roll medan däremot *användningen* är en viktig faktor när rummet skall formas. Det är väl inte utan att man är benägen att hålla med Kjettil Thorsen, när han ställer sig skeptisk till ett alltför stort arkitektinflytande i planeringsprocessen.

Utan att vara alltför djärv i analysen vågar jag påstå att för arkitekten är byggnaden, rummet, det viktigaste när han/hon tänker tankar kring ett nytt bibliotek. Rummet skall sedan skapa förutsättningar för den verksamhet som är tänkt att bedrivas: för bibliotekens del kunskapsaktiviteten för att använda Gullströms vokabulär.

Praktisk skönhet?

Ytterligare en komponent i byggprojektet har tillkommit under de senaste decennierna, nämligen den konstnärliga utsmyckningen. Från att ha varit en ganska blygsam företeelse finns det nu förhållandevis fasta normer för omfattningen av denna. Viktiga "aktörer" härvidlag är i första hand konstnärerna själva. Det finns även en statlig institution med uppdrag att samordna och upphandla konstverken, Statens konstråd, och så finns naturligtvis den blivande fastighetsägaren, i statens fall

Fastighetsverket, Akademiska hus eller Wasakronan. I kommunen står oftast ett kommunalt bolag som ägare. Användarna, bibliotekarierna och även arkitekten har ofta ett förvånansvärt litet inflytande i denna process, vilket är märkligt då konstverken sedermera ofta präglar hela miljön och även emellanåt är av fast karaktär, ingjutna i väggar, eller i pelare eller i tak. De styr således verksamheten och motverkar ibland den eftertraktade flexibiliteten. Bord får inte ställas så de skymmer, väggen måste vara fri från hinder, tavlan får inte tas ned, den skall hänga på sin plats i evinrerlig tid, om inte konstnären själv av någon anledning initierar eller medger förflyttning. Alla som har haft anledning att konfronteras med detta specifika problem vet att konstnärer är känsliga personer. Jag kan illustrera detta med ett exempel från min egen verksamhet på KB.

Den som besökt KB:s utställnings-salar på icke vernissagetid vet att lokalerna kan kännas ödsliga. En ambition från KB:s sida har varit att göra dem mera levande genom att utöka utställningsverksamheten och förbättra det konstnärliga helhetsintrycket. För detta syfte förhandlades hösten 2000 om inköp av en bokstavsskulptur. Men först måste konstnärerna, som stått för den ursprungliga konstnärliga utformningen, informeras. Och i svaret från en av dessa, kan man tydligt se på vilket sätt han betraktar sitt verk.

"Varför köper KB in konst till ett rum som redan är bearbetat av två konstnärer utsedda till uppgiften av Statens konstråd? Och varför säger inte konstrådet ifrån när det gäller en så självklar sak, att man inte sätter ett konstverk på det andra.[---] Om rummet skall komma till sin rätt skall hela

trappväggen och en bra bit av [den andre konstnären] Stenkvists vägg lämnas ifred för affischer och dylikt. Den affischutställning som nu pågår är ett bra exempel på hur det inte får se ut”, avslutar han. Med andra ord, det han skapat skall vara kvar evärdligt. KB har enligt denne konstnärns uppfattning ingen rätt att självt besluta om den egna inre miljön. Skulle hans uppfattning få stå oemotsagd blev det en katastrof för hela verksamheten och den lokal han verkade inom borde snarast stängas av. Det är sorgligt att ta del av hans resonemang. Att hänga upp en tavla bredvid hans eget arbete är som att rista och skära i bibliotekets böcker: ”Om jag satte så mycket som en kråka i någon av bibliotekets inkunabler skulle det bli ett himla liv”. Om jag skall vara rättvis, så delar långtifrån alla KB:s konstnärer hans uppfattning. Men visst omöjliggör han en lösning på just detta specifika problem: en komplettering och förtätning av väggdekorationerna. Däremot kan vi inte att ta någon hänsyn till hans uppfattning vad gäller utställningsverksamheten i övrigt.

På Ikoner-seminariet i maj frågade jag Staffan Cullberg, chef för Statens konstråd, vilket ansvar konstnären har för sitt verk när han/hon en gång överlämnat det till köparen. Inget alls, i princip, la han till för säkerhets skull. Det är fastighetsägaren som äger konstverket och han kan även plocka bort det i dess helhet om så behövs (vilket inte är helt lätt då konstverket är fastgjutet i betongen). Däremot svävade han på målet när det gällde frågan om biblioteket har rätt att täcka delar av det, alternativt komplettera det med andra konstverk. Då måste samordning med konstnären ske, ansåg han, och då är vi tillbaka på ruta ett. Det gäller att

vara uppmärksam då den konstnärliga utsmyckningen planeras så att den inte blir ett hinder i den framtida utvecklingen.

Sammanfattning

Den enda intressent som hittills inte berörts är allmänheten/besökaren. Det är inte så lätt att spåra upp dennes åsikter i arkivmaterialet. Men som framgått bevakas intressena av såväl bibliotekarien som arkitekten och ofta ingår också någon brukarrepresentant i de projektgrupper som bildas inför en nybyggnation. Men otvivelaktigt kan också brukaren ibland bli ett alibi för egna idéer. Brukaren blir en viktig person i argumenteringen, utan att själv få komma till tals.

På samtliga de berörda biblioteken har olika intressegrupperingar kunnat mötas – bibliotekarien och boken och arkitekten och brukaren och konstnären. I flera fall har biblioteken tagits i bruk, i andra fall pågår planeringsarbetet fortfarande, på några håll är byggnadsarbeten i full gång och en invigning snart förestående. I de flesta fall har själva byggnadsarbetet föregåtts av en omfattande planering där många olika intressen kommit till tals, även om, som i Halmstad, resultatet kan bli väl så bra utan långa förberedelser. Frågan är hur styrkeförhållandena ser ut. Naturligtvis olika från ett projekt till ett annat. Jag har redan tidigare korat studenten/användaren som segrare. Det är hans/hennes behov och situation som under de senaste decennierna styrt planeringsarbetet. Förloraren är boken. Boken har inte varit försumbar i planeringsarbetet men dess betydelse har definitivt minskat. Biblioteket är på väg att bli ett ”Learning center” för att använda ett modernt biblioteksbegrepp. Jag ger Tove Persson sista ordet: ”Vad

är det för skillnad mellan ett bibliotek och ett Learning Center? [---] Det finns stora skillnader. Den avgörande skillnaden är från vilken utgångspunkt lokalen och verksamheten planeras. Ett bibliotek planeras med utgångspunkt i samlingarna (i pappersform eller elektronisk form) och deras hantering och användning. Ett Learning Center planeras utifrån studentens hela arbetsituation och försöker möta alla de behov, som uppstår under studiearbetet”.

E-post: tomas.lidman@kb.se

Referenser:

- Svenska Dagbladet* 23/7 2001
- Gotlands Allehanda* 30/3 1998,
- Gotlands Tidningar* 25/3 1998
- Högskola i Malmö*, SOU 1996:36, Stockholm 1996
- Det lysande biblioteket : katalog. Stockholm – Europas kulturhuvudstad 1998 / sammanställd av Lars Mikael Raattama*, Stockholm 1998
- Nytt bibliotek på Sandgärdet. Programförklaring och rumsprogram 1999-06-07, Högskolan i Borås 1999.
- Nytt bibliotek vid Högskolan i Kalmar. Diverse PM, Högskolan i Kalmar 1996-98.
- Mannerheim, Ylva, ”Från Humlegården till informationsrymden”, *Kulturmiljövård* 2001:1
- Persson, Tove, Från bibliotek till Learning Center, PM, Lunds universitet 23/1 2001
- Program för Bibliotekscentrum. Kompendium, Visby 1998
- Henriksson, Jan, ”Kungl. biblioteket, Stockholm”, *Arkitektur* 1997:8
- Einar Höste till Tomas Lidman, 13/11 2000, KB:s arkiv.

Tre bråkstakar – tre intervjuer

Ben Bagdikian, Nat Hentoff och Norman Mailer

Claes-Göran Holmberg

I över 50 år har Ben Bagdikian, Nat Hentoff och Norman Mailer varit viktiga krafter i den amerikanska samhällsdebatten och i diskussionen om några av vår tids viktigaste frågor: tryckfrihet, medborgerliga rättigheter och kampen mot alla sorters förtryck. De har engagerat många och retat fler. De har mycket gemensamt. De är i 70-årsåldern. De är barn till immigranter som flytt förtryck i Europa. Bagdikian föräldrar var armenier som lämnade Turkiet. Norman Mailers föräldrar var judar från Lithauen och Nat Hentoffs ryska judar från Odessa. Mailer och Bagdikian var med i andra världskriget.

2

Nat Hentoff är Amerikas stora retsticka. Förr retade han mest högern. Med att hålla ihop med Malcolm X. Vara emot Vietnamkriget. Ständigt säga att jazzen var de svartas musik. Idag retar han lika mycket vänstern. Genom att vara emot aborter, emot dödshjälp, och han var emot Clinton (det stora hatobjektet).

Själv tycker han att han, som alltid, är vänster. Medborgarrättigheter talar han om idag om som på 60-talet, men det tolkas lite annorlunda nu.

Även extremhögern kan citera honom med välbehag.

Hur kom du in på skrivandet?

Min far som var en ivrig tidningsläsare brukade titta upp när han läst någon artikel om hur folk blev förtryckta av någon myndighet eller någon annan auktoritet och sucka: "Ojudiskt, mycket ojudiskt". När jag gick i skola i Boston var jag redaktör för skoltidningen och vi var grävande journalister. Vi undersökte varför folk satt i skolstyrelsen så rektor slängde ut oss från skolan. Alla utom en. Det finns alltid någon svartfot!

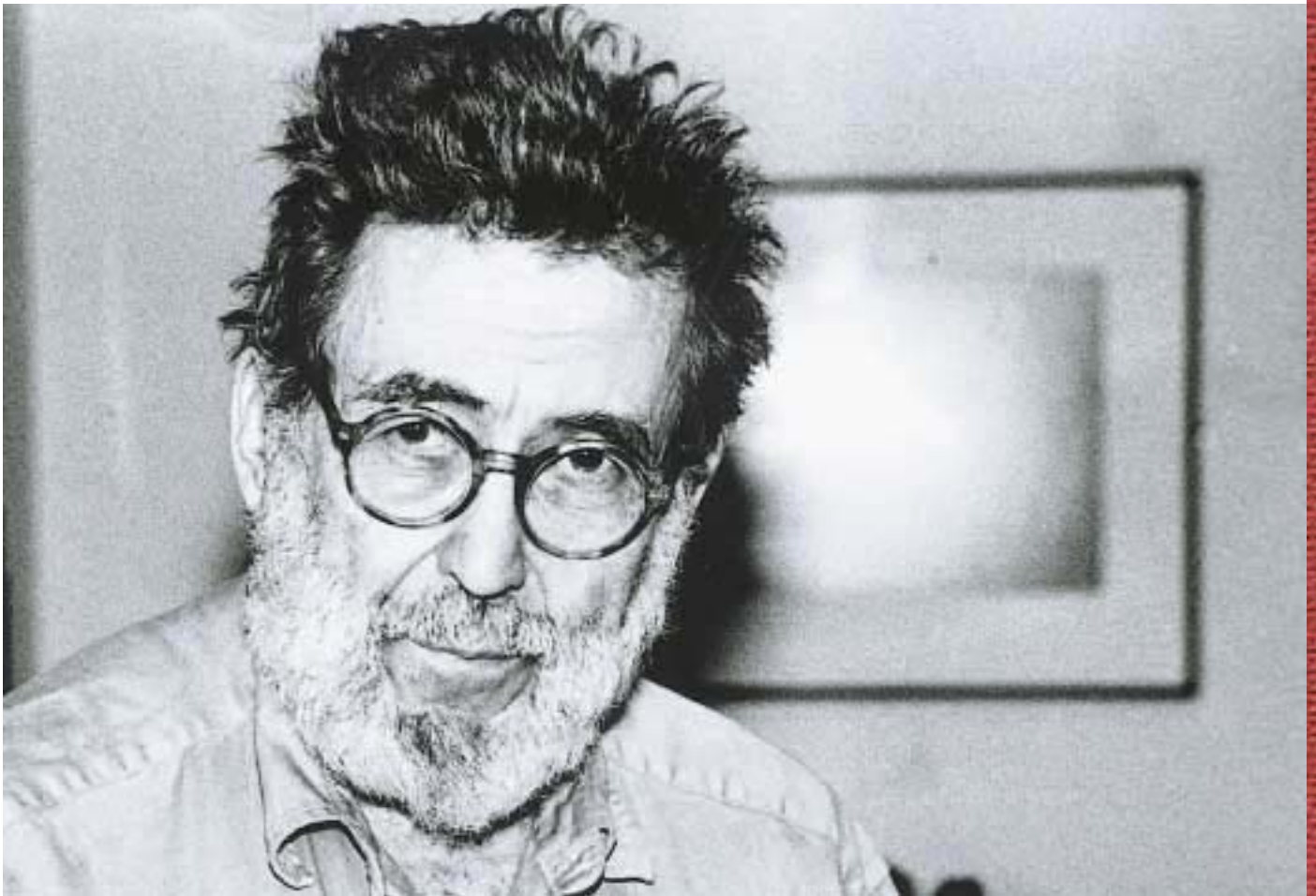

FOTO: JAN KAMPING

Det var då jag blev intresserad av tryckfrihet och det första tillägget till den amerikanska konstitutionen. Ända sedan dess har jag sysslat med medborgerliga rättigheter.

Du verkar dela din tid mellan att skriva om politik och om jazz?

För mig hör de ihop. Om jazz är något

så är det frihet. Allt som jag skriver om: utbildning, domstolsväsende, polisen handlar om något som vi har här i USA – även om inte så många känner till det – nämligen Grundlagen och resten av konstitutionen. Allt hör ihop med det.

Hur lärde du känna alla dessa svarta jazzmusiker?

Jag startade när jag var 19 år och hade ett jazzprogram på radion i Boston. Jag gjorde utsändningar från olika klubbar som Savoy och Storyville. Jag lärde känna alla som spelade. En del av dem var mycket snälla, Duke Ellington till exempel. Han blev en mentor för mig, liksom Rex Stewart och Frankie Newton. De kom upp till radiostatio-

nen: Charlie Parker, Dizzy Gillespie och andra. När jag kom till New York praktiskt taget bodde jag på klubbarna. På den tiden skrev jag för *Down Beat* och intervjuade många av musikerna. Flera av dem blev goda vänner.

Claes-Göran Holmberg
är universitetslektor
i litteraturvetenskap

 När jag var ung läste jag dina och Nat Shapiros intervjuböcker, *Hear me talkin' to ya (1955)* och *Jazz makers (1957)*, och älskade era jazzinspirerade collage av röster. *Män och kvinnor som levt i jazzen berättade om sina liv och sin musik. Lyssnar du fortfarande på jazz?*

O ja! Om det går ett par dagar utan musik blir jag frustrerad. Jag gillar all slags jazz. Jag skriver jazzkolumner i *Wall Street Journal*. Jag skriver i *Jazz Times*. Jag lyssnar på allt. En del av de nya avantgardisterna har jag kanske lite svårt för. Det har kanske med min ålder och min bakgrund att göra. Men trumpetaren Marcus Roberts som spelar med bröderna Marsalis och den 25-åriga tenoristen Jimmy Green (en protegé till Jackie McLean) och andra som har själ och eld gillar jag. Just nu håller jag på med en memoarbok om Charles Mingus. Jag har känt honom sedan han var 19. Jag jämför hans liv med mitt.

 Jag har hört honom spela live två gånger, en gång i Emmaboda i Sverige och en gång på Ronnie Scott's i London. Jag uppskattar hans musik men jag har hört att han var en svår person att umgås med?

Inte alls! Han var en personlighet. Han hade inget tålmod med dumbommar eller klubbägare eller kritiker. Men han var mycket mild, mycket romantisk, mycket idealistisk.

 I sin självbiografi, *Beneath the underdog (1971)*, framstår han som en tuffing? Ja, han tyckte om att skapa myter kring sin person.

 När jag växte upp var det Blue Note-musik som gällde. Vad tycker du om såna som Art Blakey och Cannonball Adderley?

Visst gillade jag dom, dom också hade själ! Jag minns att jag gick på det första repet för The Jazz Messengers och Horace Silver. På den tiden var det västkustmusiken – som i stort sett var vita musiker – som fick all uppmärksamhet. Det skrevs om dom till och med i modetidskrifter för damer. De fick många bra gig och Blakey sa: "Vi ska spela sånt de inte kan spela".

Det var så de började spela The Preacher och allt annat blues- och gospelmateriäl.

 Precis som Norman Mailer har du arbetat för vänstertidningen The Village Voice i New York. När startade den?

Jag tror vi började 1955. Självt kom jag hit 1958 även om jag kände till tidningen tidigare. Jag hade blivit fockad från *Down Beat* eftersom jag insisterade på att när vi nu mest skrev om svart musik borde vi åtminstone ha en svart person på tidningen. Det kom en svart kvinna in och sökte en sekreterartjänst och jag anställde henne. Chefen i Chicago som var en fördomsfull man, exploderade. Nu visade det sig visserli-

gen att hon egentligen var egyptier men jag blev i alla fall sparkad.

Jag frilansade vilket var svårt då som nu. När man en gång blivit kategoriserad som jazzskribent är det svårt att slippa ut. Det kom några från *The Voice* och frågade om jag ville skriva en kolumn. Utan betalning förstås. Det tog flera år innan vi fick betalt. Jag sa ja med ett förbehåll. Jag ville inte skriva om jazz. Och när man väl börjar skriva om saker så tror folk man är expert på dem antingen man är det eller inte. Så det blev möjligt för mig att skriva om annat än jazz

 Om vi övergår till ditt politiska skriveri så har jag sett att du skrev om Elian-affären?

Elian-saken drog, liksom Vietnamkriget, en skiljelinje genom det amerikanska folket. På den tiden var jag bland dem som använde sig av civil olydnad. Det är intressant att de människor som då var på min sida och för medborgerliga rättigheter sedan inte förstod att när Elian återvände till Kuba kom han inte till sin familj utan till ett internat där hans lärare/vårdare hade en dossier om honom. De kommer att skriva ner hans framsteg politiskt och religiöst. Om hans familj sköter sig politiskt eller om de är dåliga patrioter. Den kubanska konstitutionen säger att det är myndigheternas uppgift att kontrollera lojaliteten hos ett barn. Att sända någon tillbaks till en sådan atmosfär är att sända någon till ett fängelse utan galler. Jag kan inte förstå hur folk som hyllar sin egen frihet var villiga att göra detta. Under tiden ljög – som alltid under Clinton – regeringen. Raiden var till för att förhindra att appelldomstolen fick höra Elian. Hur kunde polisen få tillstånd att genomföra en sådan brutal raid? Jo, de väntade till

tjugo över sju på fredagskvällen då den federale distriktsdomaren som hade hand om fallet gått hem. De fick alltså ett administrativt husundersökningstillstånd, inte ett domstolsutslag. I det stod det "ni måste finna denne dolde pojke". Dold? Han hade varit synlig i fem månader.

Detta visade på Clintonregimens (som var den mest korrupta jag sett) medverkan. Inte straffrättsligt, men intellektuellt och moraliskt.

Hur kunde så många amerikaner som själva utnyttjar sina rättigheter vara med på att en liten pojke fränkändes sina?

Det finns en mycket bra liberal kongressledamot som är för arbetarna, mot handelsavtalet med Kina. Ur alla synpunkter en berömvärd kille. Men när han intervjuades i teve talade han om familjens rättigheter, om faderns rättigheter. Så intervjuaren frågade: låt oss anta att en kärleksfull pappa i det tredje riket vill ha sin son tillbaka, skulle du då sända honom tillbaks? Han svarade ja! Det är därför det här fallet blev en skiljelinje.

Jag håller med ledamoten i alla andra frågor. I den här kunde han och jag inte vara mer olika, för jag tror på frihet, individens frihet.

Du började som vänstermänniska på 60-talet?

Jag är fortfarande vänster! Jag tror på medborgarnas rättigheter och för mig är det att vara vänster.

Vilket är Amerikas största samhällsproblem idag?

Okunnigheten om varför amerikanerna är amerikaner. Alla undersökningar visar att de flesta amerikaner inte har någon aning om vad som står i konstitutionen.

De känner inte till sina egna rättigheter och friheter och därför bryr de sig inte om andras. Jefferson sa en gång att demokratin inte kommer att fungera förrän folk vet vad det rör sig om. Pressen är det enda instrument som kan tala om för folket vilka frågor och problem som är relevanta. Efter det kan de rösta demokratiskt. Men i Elian-frågan var pressen, som så ofta annars, politiskt korrekt så befolkningen förblev okunnig.

Ta åtalsprocessen mot Clinton till exempel. Han gjorde sig skyldig till mened otaliga gånger. Han hindrade rättvisan. Han manipulerade med vittnena. Han våldförde sig på sin skyldighet att skydda konstitutionen och allt pressen kunde säga var: "Åh, högerkillarna är ute efter honom"! Och visst var de, det men det var också killar som jag, som gillar konstitutionen. Pressen förstod inte det. Det kom ut en bok av Sinclair Lewis för många år sedan som hette *Sánt händer inte här*. Men med teve och allt är det fullt tänkbart med en ännu charmigare person än Clinton. Någon som tycks vara hederlig och lojal försöker bli president och säger: "Låt oss använda sunt förnuft! Behöver vi verkligen Det fjärde tillägget? Det betyder ju bara att fångar släpps fria och att du inte går säker i ditt hus. Och Det första tillägget? Är det verkligen rätt att folk får säga precis vad de vill och därmed sära dina känslor". Det skulle fungera!

Du har mest skrivit icke-fiktionsmen också några romaner. Hur ser du på de två uttryckssätten?

Det var en fascinerande intervju med deckarförfattaren Walter Moseley på teve häromdagen. Han har just skrivit sin första icke-fiktionsbok. Han menade att fiktion är sanning. Dessutom är

det roligt att skriva. Jag saknar att skriva fiktion. Men jag kommer aldrig att pensionera mig så jag får tid. Förresten det bästa jag hört om pensionering var när jag träffade Duke Ellington som just kommit hem från en av sina förfärliga turnéer, från Toronto till Texas. Han turnerade 260 dagar om året. Han såg förskräcklig ut. Han var nästan 70 år då. Och jag sa till honom: "Duke du behöver inte hålla på med det här. Du kan stanna hemma och dra dig tillbaka. Han tittade på mig och sa: "Dra mig tillbaka till vadä"? Det är så jag också känner det.

Hur avgör du om en historia passar till journalistik eller till fiktion?

Det är lätt. Det som jag gör i min journalistik har att göra med vad som händer nu. Eller som har hänt men som folk inte känner till. En av mina mentorer var I.F. Stone. Tom Wicker sa om honom en gång att han aldrig förlorat sin vrede. Och det är så jag också känner det, utom när jag skriver om musik. Jag vaknar upp varje morgon och är arg över en massa saker. En av mina söner – båda är advokater – sa till mig att den enda gång din prosa riktigt sjunger är när du skriver om musik. Och det är säkert sant. Jag älskar att skriva om musik. När jag blir arg, då skriver jag om allt annat.

Vilken känsla har du när du skriver fiktion då?

Någon sa att jazz är en känsla av överraskning och det är det jag känner när jag skriver fiktion. Det är en annan värld, visserligen baserad på saker som jag erfarit men det är mest bara roligt!

Tack!

Norman Mailer nästa gång!

E-post: claes-goran.holmberg@litt.lu.se

*"They took De Foe
to their bosoms,
instead of Euclid[.]"*

Charles Dickens, Hard Times

Tumult i Tamworth

Jan Hoff

Idag är det svårt att tänka sig något mindre kontroversiellt än öppnandet av ett nytt bibliotek.

Nu för tiden brukar det faktiskt inte bli särskilt mycket liv vid nedläggningar heller. Men en gång i tiden kunde det gå annorlunda till.

Med tanke på att det i år är precis hundra år sedan drottning Victoria (1819-1901) dog och den viktorska epoken därmed fick sitt slut kan det kanske vara meningsfullt att titta lite på biblioteksväsendet i Storbritannien under denna period. I *Människor och idéer i folkbiblioteksrollen* (1996) berättar Heimer Lindström att den svenska folkbiblioteksrollen en gång i tiden hämtade sin mesta inspiration från anglosaxiskt håll, från USA förstås, men också från föregångslandet Storbritannien.

I januari 1841 inrättade Sir Robert Peel ett allmänt bibliotek med läsesal i anslutning till yrkesskolan (The mechanics' institute) i Tamworth. I sitt invigningstal beskrev den välmenande brittiske statsmannen Peel hur biblioteket var inrättat och hur det skulle gagna dess, före-

trädesvis ur arbetarklassen, rekryterade användare. Där skulle flitiga och ambitiösa arbetare kunna hitta handböcker, söka information om jordbruksmetoder och läsa om de senaste teknologiska framstegen. Det skulle också vara möjligt att där sätta sig in i de senaste naturvetenskapliga upptäckterna, något som ansågs moraliskt uppbyggligt och stimulerade till framåtsträvande. Böcker som behandlade teologi och politik skulle däremot inte få finnas på hyllorna. Detta på grund av möjligheten att de skulle kunna skapa meningsskiljaktigheter och verka allmänt uppviglande. Skolan i Tamworth var ett tämligen typiskt tidigviktorskt "mechanics' institute"; biblioteket skulle tillhandahålla konkret, praktisk information som förväntades skapa precis den sortens duktiga yrkesmän som arbetsgivarna efterfrågade. Den läsning som de allra flesta biblioteksbesökarna mest av allt önskade – biografier, reseskildringar, tidningar och romaner – var självklart bannlyst.

Peels tal eggade John Henry Newman att publicera en artikelserie i brevform i *Times*: "The Tamworth Reading

Room". Den högkyrkligt engagerade Newman hade två huvudinvändningar mot innehållet i Peels tal. Dels fördömde han uteslutandet av teologin från samlingarna, dels höll han inte med om att det skulle finnas någon värdefull moral eller etik att utvinna ur de världsliga (natur- och ingenjörsvetenskaperna. Andra tänkare, bland andra naturvetaren Thomas Henry Huxley och romanförfattaren George Eliot, skulle något senare argumentera för att dylika vinster visst var förenade med vetenskapliga studier. Newmans måltavla var emellertid snarare synsättet än vetenskapen i sig. Trots att brevserien riktades mot Peel var dess egentliga adressat The Society for the diffusion of Useful Knowledge som leddes av

Henry Brougham. Reformivraren och tidningsmannen Brougham var en av de som hårdast drev frågan om utbildningssystemets frikopplande från (den anglikanska) kyrkans kontroll. Han deltog också aktivt i skapandet av det mer tidsenliga och naturvetenskapligt orienterade nya universitetet i London. Egentligen var det utbildningspolitik snarare än bibliotekspraktik Newman ville sätta under debatt, framför allt kyrkans framtida roll i det nationella utbildningsväsendet.

Newmans kritik ifrågasattes och bemöttes med nya frågor. Varför skulle inte arbetarna kunna få ha en ostörd fristad dit de kunde dra sig tillbaka efter arbetsdagens slit – och läsa vad de ville? Och varför skulle det göra så mycket

om om man tog bort religionen och politiken från biblioteket? kunde det bland annat låta. Som gammal konservativ Oxfordman – engagerad i den anglikanska Oxfordrörelsen, så småningom katolik – hade Newman inte mycket förståelse för de invändningar som riktades mot hans artiklar. Men han hade en poäng när det gällde "Useful Knowledge"-rörelsens anspråk. Dess företrädare menade att "kunskap är makt", men tenderade att – nästan i proto-positivistisk anda – utesluta allt annat än konkreta, exakta vetenskaper från sitt kunskapsbegrepp. "Ingen blir martyr enbart utifrån logisk slutledning", menade Newman. Då kunde han förstås inte förutse det omtumlande inflytande darwinismen något senare skulle utöva på hela världsbilden, hela världsuppfattningen. Icke desto mindre hade han rätt så till vida att nyttigt kunskap omöjligt kunde verka moraliskt uppbyggande om den inte förmådde tränga in i människans innersta på samma sätt som religionen, en process som inbegriper kreativ inlevelseförmåga. Detta var "Useful Knowledge"-förespråkarnas svaga punkt, att de miss-tänkliggjorde fantasin. Det var därför de var så tveksamma till att tillåta romaner, och annan för det kreativa tänkandet stimulerande läsning, som inte var direkt tillämpbar i arbetslivet eller inom ingenjörsvetenskaperna.

Rörelsens ideal var passivt absorberad kunskap som producerade maskiner – inte det fria, associationsrika och kritiska tänkande som är nödvändigt för att göra verkliga framsteg, även inom teknik och naturvetenskap.

Vid mitten av 1800-talet ökade intresset för olika former av för allmänheten till-

gängliga bibliotek i Storbritannien. Vid denna tid tillkom de skattefinansierade free public libraires. Det fanns också bibliotek till vilka man betalade en medlemsavgift, så kallade subscription libraries. I och med industrialiseringen hade nya kategorier av medborgare uppstått, genom diverse politiska reformer hade andra givits ökade möjlighet att delta i samhällslivet. Möjligheten till avancemang genom självhjälp och utbildning skapade ett behov av information och kunskap, också för grupper för vilka det inte var självklart att köpa all litteratur man läste.

Jan Hoff är bibliotekarie vid BTJ Info&Media och doktorand i litteraturvetenskap

Olika former av avgiftsbelagda bibliotek och läsecirklar hade förstas funnits en längre tid, men det var med Charles Edward Mudie idén fick ordentligt genomslag. Mudie hade startat sin biblioteksverksamhet i London redan på 1840-talet men det var först när han flyttade sin rörelse från en liten butik i Bloomsbury till en större lokal vid New Oxford Street som affärerna började blomstra på allvar. Hans koncept var från början att vara billigare än konkurrenterna och att effektivare

organisera distributionen av böckerna till läsarna. Mudie märkte snart att den litteraturtyp som efterfrågades mest var romaner. Detta var Charles Dickens, systrarna Brontës, William Makepeace Thackerays och George Eliots tid. Även om många användare hörde till prästerskapet och adeln, som dittills själva köpt alla böcker de läste, så var den största användargruppen i städerna hantverkare, affärsinnehavare och andra småföretagare som var angelägna om att klättra på samhällstegen och slå vakt om sina nyligen vunna klassprivilegier. Dessa grupper, representater för den politiskt alltmer inflytelserika urbana borgerligheten, ville kunna lita på att inga – i det ena eller andra avseendet – moraliskt förkastliga böcker skulle dyka upp bland det urval som Mudie och dennes kollegor erbjöd. Man kan säga att den frikyrkliga Mudie genom sitt kvalitetsurval – eller ska vi säga censur-system – var en av dem som medverkade till att definiera vad som var passande, vad som var god "viktorsansk" smak.

De olika kommersiella subscriptionsbiblioteken medverkade till att fler människor fick chans att läsa böcker, däremot kanske inte alltid till att sprida "nyttig kunskap".

För lite mer än hundra år sedan, i februari 1850 stiftades den första landsomfattande bibliotekslagen i Storbritannien, den så kallade Public Library Bill. Den hade förberetts noggrant av en kommitté bland annat bestående av parlamentarikern William Ewart och biblioteksmannen Edward Edwards. Dessa "free public libraries" finansierades genom "penny rates", ett system som innebar att samhällen med

mer än 10 000 invånare kunde få statligt bidrag till fri biblioteksverksamhet, förutsatt att orten själv sköt till hälften av kostnaderna.

Från 1850 och framåt inrättades således public libraries, som utan kostnad kunde nyttjas av vem som ville. Men till en början var det politiska motståndet hårt. När The Public Library Bill först hade lagts fram hade man i Underhuset kunnat argumentera mot lagförslaget med hänvisning till att arbetarna fullständigt skulle förstöra spannmålsmarknaden om de började ägna sig åt bokläsning i större skala istället för att dricka alkohol. Motståndet tog sig mångahanda uttryck. Enligt Robin Gilmour (i *The Victorian Period*, 1993) kunde man i *Evening Standards* spalter på 1890-talet läsa om en ung man i Brighton som tillbringade hela dagarna på biblioteket och konsumerade böcker på löpande band istället för att arbeta. En annan rapportör, också från Brighton, menade att han hellre såg att den yngre generationen uppehöll sig på puben än på sådana suspekta platser som bibliotek. De högre samhällsklasserna undvek helt de fria biblioteken. De flesta användare var hantverkare och verkstadsarbetare. Många kom visst dit för att finna handböcker och annan praktisk litteratur som var direkt relaterad till deras yrkesutövning, men det som efterfrågades allra mest var skönlitteratur. Redan så tidigt som i mitten på 1850-talet var ungefär hälften av de böcker som lånades från ett bibliotek i Sheffield romaner.

Efter hand blev det också alltmer vedertaget att biblioteken hade en dubbel roll, att de skulle tillhandahålla både utbildning och underhållning. Vi brukar tala om att förena nytta med nöje.

E-post: ikoner@btj.se

FOTO: MIKAEL HERRGÅRD

FOTON: JOHANN HÖGLUND

Tritonia och Vasa stadsbibliotek

Gunilla Heick

Någon som hört talas om en medelstor landsortsstad, där man inom 15 dagar öppnar två nya bibliotek i 90 miljonersklassen?

Jo, den finns faktiskt. Det handlar om Vasa i Österbotten, med 57 000 invånare.

Den 20 augusti öppnade vetenskapsbiblioteket Tritonia, och den 4 september det nya stadsbiblioteket.

Vasa är därmed ett rent schlaraffenland för biblioteksvänner och kunskapssökare av alla kategorier. Ett närliggande mål för nästa studietripp?

Vetenskapsbibliotek med havsutsikt

Namnet Tritonia kommer från den grekiska mytologin. Triton var havsguden Poseidons son. Och namnet sitter bra – det nya biblioteket har ett fantastiskt läge precis vid stranden, på Vasa universitets campusområde.

Tritonia ger också associationer till något tredelat, och mycket riktigt: det är tre högskolor som slagit ihop sina bibliotek.

Då jag själv växte upp i Vasa på 1950- och 60-talet var staden visserligen redan en skolstad med flera gymnasier, en teknisk skola och en yrkesskola. Men från 1970-talet tog utvecklingen fart. Först etablerades en pedagogisk fakultet med lärarutbildning. Den har senare vuxit ut till Österbottens högskola, en avdelning av Åbo Akademi, Finlands enda svenskspråkiga universitet. Så har staden fått ett finskspråkigt universitet, en svenskspråkig handelshögskola, och två yrkeshögskolor, den ena tvåspråkig och den andra svenskspråkig. Sammanlagt har Vasa nu över 10 000 studerande.

Låter det förvirrande med språken? Fakta är att 72% av Vasas invånare har finska som modersmål, 25% svenska. I många av kommunerna norr och söder om staden talar man

nästan enbart svenska. (Faktiskt ligger världens mest svenskspråkiga kommun, Korsnäs, inte i Sverige, men i Finland, 50 km söder om Vasa! 98% av invånarna här har svenska som modersmål.)

Men alltså. Då vårterminen slutade, stängde de tre biblioteken vid Vasa

Gunilla Heick är finlands-svensk frilansskrivande bibliotekarie, verksam i Danmark med bl.a. olika uppdrag för Nordiska Rådet och Ministerrådet

universitet, Österbottens högskola och Svenska handelshögskolan officiellt sina dörrar för sista gången. Under två hektiska sommarmånader blev sedan alla böckerna nerpackade i lådor, transporterade ut till Tritonia och uppställda i ny samordning. Få av de anställda hade tid att fira semester.

Den 20 augusti öppnade Tritonia dörrarna och presenterade ett splitternytt bibliotek på 5 500 m², i fyra våningar. Böckerna är uppdelade enligt ämnesområden, med samhällsvetenskaper och ett Europeiskt dokumentationscentrum högst uppe i huset. Nedanför ligger ekonomi, teknik och naturvetenskaper, tillsammans med ett toppmodernt inlärningscenter. Själva utlåningsverksamheten försiggår på markplanet, direkt innanför huvudingången, där också café, tidningar och tidskrifter är placerade. I källarplanet hittar man humaniora, pedagogik och skönlitteratur. Här finns också specialsamlingarna, bland andra den så kallade Ranckenska samlingen på 50 000 band. Den ingår i

Finlands äldsta bevarade skolbibliotek, Vasa svenska lyceums bibliotek.

Sammanlagt innehåller Tritonia 300 000 volymer, fördelade på sju hyllkilometer.

Fler siffror: det finns över 300 platser i läsesalar och datorrum, sex rum är avsedda för grupparbeten, ett auditorium där man kan hålla videokonferenser och mycket annat. Allt utrustat med den nyaste tekniken. I forskartornet finns 39 studieplatser som kan bokas för längre tid.

Biblioteket har normalt öppet från 10 till 19. Men med ett särskilt passerkort kan man via baddörren få tillträde till läsesalarna ända fram till klockan två på natten.

Tritonia har kostat ungefär 60 miljoner mk (10 miljoner euro – i Finland uppger man numera alla priser i euro, inför övergången vid årsskiftet) – det vill säga ungefär 90 miljoner SEK. Byggnaden ägs av det statliga Senatsfastigheter, som hyr ut den till de tre universiteten.

Det är första gången i Finland som tre universitet slår ihop sina bibliotek. Tritonia är också det första vetenskap-

FOTO: GUNILLA HEICK

liga bibliotek i Finland som ända från början varit planlagt som modernt inlärningscenter.

Tidtabellen för byggeriet kunde hållas till punkt och pricka. Bara på inventariesidan uppstod små förseningar. Till exempel hade alla datorerna inte nått fram till öppningsdagen – lastbilen som transporterade dem välte i Holland.

Den samlade personalstyrkan är på cirka 30 bibliotekarier, informatiker och assistenter, sammanförda från de tre ursprungliga biblioteken. Det har givetvis inneburit en betydande omställningsprocess för alla parter. I samband med flyttningen bytte man dessutom datasystem, från VTLS till Voyager, samma som Finlands övriga universitetsbibliotek använder.

Kunderna kan förvänta service på både svenska och finska. Och biblioteket är öppet för alla – man behöver inte ha anknötning till någon av högskolorna för att få lånekort.

Fågel Fenix med nya vingar (eller kanske Fågel Linux?)

Bara en kilometer från Tritonia ligger det nygamla stadsbiblioteket, som öppnades den 4 september efter fyra år i exil. Allvarliga mögelproblem i den ursprungliga byggnaden hade nämligen gjort att flera av de anställda blivit sjuka. Lösningen var antingen en total sanering eller permanent bortflyttning. Man valde det förra.

De senaste fyra åren har biblioteket därför haft temporär hemvist i ett nedlagt varuhus vid torget. En mera central placering kunde man knappast önska sig. Många av läntagarna tyckte också att biblioteket egentligen hade kunnat bli kvar där. Men både barnbiblioteket, musiken och tidningsläsesalen hade på

FOTO: MIKAEL HERRGÅRD

grund av platsproblem redan tidigare flyttat tvärs över gatan till en nedlagd skjortfabrik. Så allt var bäddat för en ny gemensam, rymlig lösning.

Under de fyra åren blev den ursprungliga byggnaden från 1936 totalsanerad, ombyggd och nyinredd. Den har fått flera tillbyggnader, bland annat en stor kopparklädd läda som innehåller en sal för 150 personer. Nytt är också caféet, artoteket med utlån av konst, och Datero, ett datacenter för handikappade. Man har nu sammanlagt 8 000 m² till rådighet, fördelade på tre våningar.

Materialen för vuxna har delats upp på sex ämnesområden, där allt ingår, också referenslitteraturen. Hela bibliotekets inre har blivit ljusst och luftigt. Mellantak och väggar har slagits ut, och en del ytterväggar består i stort sett av glasfönster. Borta är de mörkbruna hyllorna och den dammiga ekande atmosfären från min barndoms bibliotek

(där man till min stora frustration bara fick låna sex böcker i gången).

Nu är allt supermodernt. Läntagarna har 61 datorer till förfogande – mot fem i det temporära biblioteket. Utlånning och återlämning sker via automater och bokrobot. Och man kan reservera material och förnya sina lån hemifrån via Internet.

En av de största innovationerna är att biblioteket har bytt operativsystem. Ut med Windows – och som första bibliotek och offentliga institution i Finland har Vasa stadsbibliotek tagit steget över till Linux. Orsaken ligger i ekonomin: Microsoftlicenserna kostar i dag 2 000 mk per dator – Linux är gratis.

Priset för ombyggnaden blev 56 miljoner mk (9,4 miljoner euro) plus 9 miljoner mk (1,5 miljoner euro) för inredningen och den nya tekniska apparaturen. Sammanlagt 65 miljoner mk, eller drygt 97 miljoner SEK.

Överallt i biblioteket möter man

skulpturer och målningar av finska konstnärer, många av dem från Vasa. Och både Vasabor och utsocknes har nu invaderat biblioteket igen, efter flera månaders bokatorka. Visserligen höll filialerna öppet under flyttperioden, och stadens bokhandlare hade också fler kunder än någonsin. Men ändå. Inget går upp mot ett huvudbibliotek, där man riktigt kan frossa.

På ett sätt är nu cirkeln sluten: Finlands allra första länebibliotek låg just i Vasa. Det hette Wasa Länebibliothek och grundades år 1794. Efter flera flyttningar fanns det från år 1936 på Biblioteksgatan 13, i det hus som nu är ombyggt och förskönat.

Och källaren där alla mögelproblemen startade – ja, den är nu stängd och förseglad.

Webbadresser:

<http://www.tritonia.fi>

<http://www.lib.vaasa.fi>

E-post: gunill@heick.net

Förbättringsarbete vid Karlstads universitetsbibliotek

Eva Hesselgren Mortensen

1. Bakgrund

Under 90-talet har det svenska högskoleväsendet genomgått en stark decentralisering. Samtidigt har biblioteken knutits starkare till sina lärosäten. Svenska universitets- och högskolebibliotek har också fått en mer strategisk roll för lärosätets konkurrenskraft och marknadsföring. Politiska satsningar har genomförts för att öka utbildningsnivån i landet. Andelen högskoleutbildade medborgare i befolkningen har blivit ett viktigt mått, inte minst i EU-sammanhang. Möjligheterna att nå de politiskt uppställda målen är en viktig faktor för varje lärosätes existensberättigande. Inte minst tack vare Högskoleverkets kvalitetsundersökningar tvingas varje lärosäte att ifrågasätta hur verksamheten bedrivs. I detta sammanhang har biblioteken blivit en viktig konkurrensfaktor.

2. Högskolan i Karlstad blir universitet

Sedan 60-talet har den dåvarande filialen till Göteborgs universitet i Karlstad haft en biblioteksverksamhet. I takt med att ytterligare högskoleenheter integrerades, ökade också biblioteket i betydelse, men dess ställning var svag, både stra-

tegiskt, ekonomiskt och symboliskt. Många institutioner ifrågasatte värdet av en samlad biblioteksverksamhet, ofta med det geografiska avståndet som huvudargument. De höga kostnaderna har också varit skäl till tveksamhet. I Karlstad fanns i likhet med högskolorna i Örebro och Växjö en stark vilja att få universitetsstatus. När högskolan i Karlstad lämnade sin ansökan ställde ledningen kravet att bibliotekets roll skulle stärkas. Därmed fick biblioteket en strategisk betydelse för hela lärosätets framtid.

Minskade resurser till grundutbildningen var ytterligare en indirekt anledning till att bibliotekets roll lyftes fram. I takt med att antalet undervisningstimmar minskade, växte behovet av andra stödåtgärder för lärosätets studerande. Inspirerade av bl.a. en studieresa till ett antal Learning Resource Centres (LRC) i England, tog en intern diskussion fart om i vilken mån biblioteket skulle kunna åta sig nya uppgifter. 1997 tillsattes en arbetsgrupp med interna och externa deltagare och inför universitetstillblivelsen gavs en avsiktsförklaring i rapporten *"Bibliotek för 2000-talet"*:

- Universitetet i Karlstad ska ha ett centralt bibliotek med generösa öppettider
- Bibliotekets budget bör anpassas till internationell nivå, dvs. 5 % av universitetets totala budget
- Biblioteket bör ha en anställd per 250 studenter
- Universitetet i Karlstad bör kunna erbjuda tillgång till väl utbyggda samlingar, databaser och andra informationskällor
- Biblioteket är en integrerad del av utbildningen och forskningen
- Förmedling av informationskompetens ska integreras i ämnesundervisningen
- Biblioteket ska ligga på frontlinjen för informationsteknologin och alla läs- och arbetsplatser har anslutning till universitetsnätet
- Förutsättningarna utreds för en i biblioteket integrerad förlagsverksamhet.¹

Året därpå, 1998, engagerades Gunnar Sahlin, överbibliotekarie vid Stockholms universitetsbibliotek, för att göra en översyn av verksamheten samt att ge förslag till framtida utveckling.² I rapporten *"Karlstads universitetsbibliotek – översyn med utgångspunkt i framtida utveckling"*, anger Sahlin ett stort antal förslag till förbättringar. Av dessa vill jag diskutera några som berör organisationens utveckling och kvalitetsarbete. Jag har grupperat dem utifrån följande huvudområden:

Styrning och roll på universitetet

- Bibliotekets roll måste stärkas. Universitetsledningen bör öka styrningen av biblioteket och universitetsstyrelsen bör besluta om visioner för biblioteket och ge det

ett tydligt uppdrag. Inom biblioteket följs dessa upp av inriktningsmål och mätbara effektmål. Styrande värderingar för arbetet bör utarbetas av personalen. Istället för ett biblioteksråd bör en biblioteksstyrelse inrättas med större beslutsansvar och med en prorektor som ordförande.

- Biblioteket bör utveckla ett aktivt och kontinuerligt kvalitetsarbete och utifrån de mätbara målen genomföra utvärderingar. Både i samband med mål- och kvalitetsarbetet kan biblioteket lämpligen hämta stöd och idéer från företagsekonomiska institutionen.

Ekonomisk ställning

- Anslag till biblioteket bör utgå från det uppdrag man ska utföra och vara upplagt som ett ramanslag med en form av kontrakt, där biblioteket presenterar vad man avser att göra med de begärda resurserna. Bibliotekets anslag måste öka kraftigt under de kommande åren för att kunna täcka kostnadsökningar för personal och förvärv.

Organisation

- Organisationen bör göras tydlig med ansvar, uppdrag och delegering. Den bör utgå från ett kundperspektiv och vara förhållandevis öppen så att tillfälliga projektgrupper kan löpa tvärs genom driftsgrupperingarna.

3. Från avsikter och förslag till mätbara mål

Högskolan i Karlstad fick universitetsstatus i januari 1999 och ur ett biblioteksperspektiv måste den uppkomma

situationen betraktas som ovanligt positiv, även om den troligtvis inte är unik. Göran Gellerstam har påpekat att bibliotekens strategiska roll har varit betydligt mer gynnsam vid de mindre och medelstora högskolorna, än vid de traditionella lärosätena.³ Den tidigare "osynligheten" i organisationen förbyttes till sin motsats i o m lärosätets universitetsansökan. Vad fick då den nya situationen för konsekvenser för biblioteket?

- *Ny styrning och roll på universitetet* Med de uttalade kraven, och förslagen i Sahlins undersökning, fick bibliotekets verksamhet en prioriterad ställning i flera avseenden. Kostnaderna för att bygga ett nytt universitetsbibliotek innebar att många institutioner fick stå tillbaka med sina anspråk på utveckling och förstärkning. I dokument till studerande och externa intressenter beskrivs biblioteket som universitets hjärta, och har också behandlats som ett sådant. Rektor har varit mycket angelägen att biblioteket ska vara representerat i alla beslutsorgan, såsom ledningsgrupp, prefektgrupp och chefsråd. Det har varit av stort värde att olika delar av organisationen träffas genom personliga möten mellan dess företrädare.

Kännetecknande för ett ungt universitet är att alla krafter måste tillvaratas. I Karlstads fall har det inneburit att kompetens på biblioteket har använts i sammanhang utanför dem som har direkt med biblioteket att göra. Det har givit biblioteket en god inblick i frågor som för ögonblicket kan förefalla perifera, men som på sikt kan få betydelse för verksamheten. Av särskilt stort värde var t.ex. möjligheten att delta i universitetets självvärdering till Högskoleverket och strategiarbetet för Livslångt lärande.⁴

Att biblioteksledningen därmed i viss mån kan påverka frågor som ligger utanför dess kärnområde är ett ytterst effektivt sätt att motverka känslan av att den representerar en särorganisation. Biblioteksledningen blir därmed en del av kollegiet och får en bättre förståelse för lärosätets villkor. Det ökar också möjligheterna att förmedla information från ledningen till bibliotekets medarbetare innan besluten fattas.

Från att tidigare ha varit en avdelning i den gemensamma förvaltningen, gavs biblioteket en ställning direkt under rektor. Avsikten var att tydliggöra dess unika roll och kompetens, mellan insti-

Eva Hesselgren Mortensen är fil dr och biblioteksdirektör på Karlstads universitetsbibliotek. Tidigare verksam på Stockholms universitetsbibliotek och i Regeringskansliet

tutionernas undervisning och forskning samt de övriga stödfunktionerna. Det tidigare förhållandevis svaga biblioteksrådet ersattes av en biblioteks nämnd, med uppdrag att vara bibliotekets högsta beslutande organ. Nämndens ordförande är numera prorektor. Denna sammansättning, och tyngden i det nya uppdraget, har gjort det möjligt att ställa högre krav på nämndledamöterna, vilka i sin tur kan lägga större tyngd bakom sina krav på oss. Att utveckla ett bra bibliotek har blivit ett gemensamt mål.

• *Från osynlighet till prioriterat område*
Sedan universitetsutnämningen har Karlstads universitet, i likhet med andra

nyetablerade lärosäten, tvingats att kämpa för sin existens. Krav från grundutbildnings lärare likväl som lärosätets forskare har varit både höga och motiverade, samtidigt som tillströmningen av studerande varit ojämn. Den svåra situationen till trots, har ekonomiska satsningar gjorts på biblioteket. Det mest påtagliga är det nya biblioteket som invigs på tvåårsdagen av universitetsutnämningen, i januari 2002. Tack vare universitetsledningens medvetna satsningar på biblioteket har också ett antal strategiska rekryteringar kunnat göras. Under 1999 rekryterades en biblioteksdirektör med bl.a. uppdraget att marknadsföra biblioteket lokalt, regionalt och nationellt. Andra uppgifter var att utveckla verksamheten mot en mer kundinriktad organisation. Det kommande året, 2000, innebar ytterligare rekryteringar av medarbetare med nyckelkompetenser.

• *Strategiskt nätverksarbete och utveckling av nya tjänster*

Biblioteksledningens uppdrag att marknadsföra biblioteket har påverkat utformningen av organisationen. Alla som har försökt vet att marknadsföring och nätverksarbete är tidskrävande, långsiktig och sker på ett antal arenor.⁵ För att skapa de tidsmässiga förutsättningarna som krävs för utåtriktad verksamhet - såsom att delta i seminarier, utredningar och konferenser - har delegering av det operativa ansvaret varit nödvändig, och ingått som en strategi för den nya organisationen. Det har i sin tur medfört att ledningsgruppen byggt upp en kompetens med stor flexibilitet.

Ett bra exempel på universitetsledningens allt tydligare intresse för och styrning av biblioteket är beslutet att vi ska arbeta mot att bli ett Learning

Resource Centre. I en toppstyrd organisation skulle detta beslut troligtvis leda fram till frustration. Vad betyder beslutet, vad får vi göra och hur ska det finansieras? Idag ser vi snarare beslutet som en vägvisare, och vi själva kan, utifrån kompetens och resurser, utforma vår värmländska modell. Den ekonomiska medvetenheten är hög på biblioteket, och varje ny tjänst som erbjuds kostnadsberäknas. För att inte utlova en ofinansierad service har t.ex. en rekryteringsplan för de närmaste åren tagits fram.

• *En ny användarstyrd organisation*

I takt med att universitetsledningen tog fram lärosätets övergripande mål och visioner, har biblioteket utformat en ny korresponderande organisation. Valspråket för Karlstads universitet - Våga bruka ditt förstånd - vill förmedla öppenhet, mod och nyfikenhet samt uppmuntra till handling. Universitetets skaparkraft bygger ett öppet och mångvetenskapligt universitet med en rörlighet som gör det möjligt att delta i den föränderliga universitetsvärlden. Universitetets framtidsbilder är *öppenhet* som innebär tillgänglighet, uppriktighet och lyhördhet, *mångvetenskap* som uttrycker sig i samarbete över ämnesgränserna, och slutligen *lärande* som en del av vår vardag.

Förutom att den nya organisationen skulle sammanfalla med lärosätets övergripande mål och visioner, var ett villkor att den ska vara användarorienterad. Det har inneburit att fruktbara diskussioner kom till stånd om vilka våra nuvarande och framtida användare är. Vad innebär det t.ex. för biblioteket att ett stort antal forskningsområden utvecklas? Hur tar vi hand om det stora antalet doktorander som söker sig till

Karlstad? Hur ska vi både uppfylla krav från uppdragsgivare och önskemål från våra användare? Vad innebär det att organisatoriskt varken tillhöra förvaltningen eller institutionerna? Hur ställer vi oss till den biblioteksverksamhet som fortfarande finns kvar på institutionerna? Vilka kompetenser behövs i framtiden? Ett tredje villkor var att den nya organisationen skulle ge ökad effektivitet och stärka medarbetarnas inflytande. Efter en lång och intensiv period av diskussioner har vår organisation utformats till följande tre grupper:

- *Användarservice* har fokus på användare som vänder sig direkt till biblioteket genom besök i lokalerna, eller genom telefon, e-post, fjärrlån eller såsom distansstuderande.

- *Lärande och medieförsörjning* arbetar främst mot universitetets lärare och forskare. Kontaktbibliotekarierna har regelbunden kontakt med institutionerna för att hålla sig väl förtrogna med forskningen och läskursernas innehåll. Till gruppens uppgifter hör också att bygga upp en litteratursamling utifrån användarnas behov och önskemål.

- *Stöd och utveckling* verkar direkt mot bibliotekets användare genom att underhålla befintligt IT-stöd, dels genom att utveckla kommande IT-tjänster.

Gruppen svarar också för andra stöd-tjänster, såsom uppföljning av övergripande personal/ekonomiska frågor.

Med utgångspunkt i den nya organisationen har under 2001 ett arbete pågått med att utforma ett mäldokument för universitetsbiblioteket. Det inleddes med att SWOT-analyser⁶ gjordes dels för verksamheten i sin helhet, dels för vissa centrala funktioner. Därefter har ledningsgruppen, funktionsansvariga, och övriga medarbetare i grupper diskuterat sig fram till ett

underlag som samtliga medarbetare kunde känna delaktighet i. Vidare har resultat, tidplaner och uppföljningar diskuterats och fastslagits. Varje gruppansvarig har ansvar för att utvärdering sker och att resultaten följs upp.

4. Resultat av satsningarna på universitetsbiblioteket

Både organisationen och målarbetet har fokuserats kring tre villkor. Vi ska vara användarstyrda, effektiva och medarbetarnas delaktighet ska vara hög. Resurserna har fram till universitetstillblivelsen i hög grad gått till att möta de aktiva, besökande användarnas behov. Deras nöjdhet med våra tjänster finns dokumenterad i en återkommande användarundersökning.⁷

En strategisk satsning har varit att bygga upp nätverk med forskare och lärare, för att därigenom dels marknadsföra våra tjänster, dels vara ett stöd i institutionernas egna förvärvsfrågor. Dubbleringskostnader, för t.ex. prenumerationer har kunnat hållas nere efter att kontaktbibliotekarierna informerat om de elektroniska alternativen. Resurser som redan finns på biblioteket används numera bättre. Det har visserligen inte förbättrat vår egen ekonomi, men institutionerna upptäcker vår kompetens och ser tydligare värdet av att samordna vissa informationstjänster. I slutändan gynnar det hela lärosätet och därmed också biblioteket, som tar ansvar för mer än den egna verksamheten. Ett annat exempel på samarbete med institutionerna är att varje fjärrlån i första hand ses som ett inköpsförslag. Det uppskattas av forskare och lärare, vilka ser att de bidrar till att bygga upp litteratursamlingar av hög kvalitet. Även urval av databaser och

gallringar av samlingarna görs i samarbete med institutionernas lärare och forskare.

Hur gick det med avsikterna som arbetsgruppen från 1997 formulerade? Målet att få ett nytt centralt beläget bibliotek har realiserats. Verksamheten är fortfarande prioriterat område och budgeten för 2002 kommer att nå internationell nivå, dvs. 5 % av universitetets totala budget. Beslutet att utveckla verksamheten mot ett LRC har varit en bra draghjälp. Däremot har vi inte nått målet med en anställd per 250 studenter. Våra resurser, både i form av samlingar och elektroniska databaser, är goda. Vi ingår i BIBSAMs konsortium för databasleverantörer och kan, tack vare att de mindre biblioteken gynnas av den rådande prismodellen, erbjuda våra användare ett större antal elektroniska tidskrifter än många av de större traditionella biblioteken.⁸ På många delar inom universitetet finns det dock fortfarande svårigheter att se biblioteket som en integrerad del av utbildningen och forskningen. Inom ett antal ämnen ger kontaktbibliotekarierna poängsatta kurser i informationssökning, och de kommer att undervisa lärare inom den nya lärarutbildningen som startar vid årsskiftet. Målet att kunna erbjuda ett stort utbud av IT-tjänster uppfylls i det nya biblioteket. Besökarna erbjuds 250 datorutrustade arbetsplatser för informationssökning och eget arbete. Slutligen har målet att utvidga vårt tjänstepaket till att också ansvara för lärosätets förlagsverksamhet, också uppnåtts i o m att biblioteket fått uppdraget att utveckla denna verksamhet.

En jämförelse av universitetsbiblioteken i Stockholm, Växjö och Örebro för 1999, visar att biblioteket i Karlstad har varit mycket effektivt.⁹

	Stockholm	Växjö	Örebro	Karlstad
Användare/anställd	370	562	300	363
Tillväxt/användare	0,02 m	0,02 m	0,02 m	0,02 m
Tillväxt/anställd	7,4 m	14,4 m	4,25 m	10,6
Användare/läsplats	18,5	22	16	40
Utlån/användare	17,2	19,9	14,9	34,3
Utlån/anställd	6 377	11 185	4 455	12 485
Fjärrinlån/användare	0,4	1,3	0,7	1,1
Fysiska tskr/använd.	0,1	0,4	0,2	0,7
Kostn. personal/användare	1,0	0,7	1,0	0,9
Kostn. personal/lån	0,06	0,04	0,07	0,02
Kostn. Personal/tillväxt	48,7	28,4	74,1	29,4

De tre nyetablerade universitetsbiblioteken har kunnat hävda sig väl. Stora resurser har lagts ner på tillväxt, vilket har resulterat i höga utlåningstal. Tabellen visar också att personalen varit mycket effektiv, och burit stora arbetsbördor. 1999 fanns endast 21 medarbetare på biblioteket i Karlstad, men har sedan dess ökat till 27 personer. Ytterligare rekryteringar kommer att vara en förutsättning för framgångar i det nya universitetsbiblioteket.

• Medarbetarnas delaktighet

Att ändra sitt arbetssätt är naturligt och positivt för många, men inte för alla. I varje organisation finns, och kommer det att finnas, medarbetare som inte känner sig delaktiga. Det finns flera anledningar till att detta händer.¹⁰ Förbättringsarbetet kan upplevas som toppstyrt och att medarbetarna bara serveras färdiga lösningar. Ett skäl till att medarbetare kan tycka sig vara stående

utanför beror ofta på att informationen inte är tillräckligt tydlig.¹¹ I Karlstad har vi gått från att vara en väl etablerad organisation, där alla kände till varandras uppgifter. Enhetlig informationen gavs till samtliga medarbetare vid regelbundna stormöten. I lunchrummet fortsatte eftersnacket med möjligheter till fördjupning. I takt med att personalgruppen växer, minskar möjligheterna för det tidigare informella informationsmönstret. Det ersätts av ett mer formellt informationsflöde som dessutom är fokuserat på gruppernas avgränsade ansvarsområden. Därmed är också informationen mer detaljerad och riktad mot de berörda. All intern information, från ledning och grupper, sammanställs i det elektroniska Veckobrevet. Varje medarbetare är medveten om det *egna* ansvaret för att få relevant information.

Det har också varit viktigt att diskutera hur vår internkommunikation

fungerar. I vårt mäldokument har ett antal förhållningssätt formulerats. Vi ska verka i en anda som präglas av öppenhet, lärande och delaktighet. Gemensamt strävar vi mot att uppnå en stimulerande arbetsmiljö. Mot varandra visar vi hänsyn, ger stöd till professionell utveckling och motverkar särbehandling. I samband med den årliga internkontrollen har varje grupp diskuterat den sociala arbetsmiljön, och utvecklingssamtalen likväl som resultaten från lärosätets gemensamma attitydundersökning, visar att trivseln är mycket god på biblioteket.

5. Från adhoc-lösningar till systematiskt förbättringsarbete

De omfattande satsningarna på Karlstads universitetsbibliotek som presenterats ovan har vuxit fram som lösningar på akuta problem. Externa bedömare har påpekat medarbetarnas höga kompetens och organisationens utvecklingsmöjligheter, men tidsmässiga resurser har inte funnit för att påbörja ett mer systematiskt förbättringsarbete. Detta är idag möjligt tack vare de senaste årens nyrekryteringar, som frigjort tid för strategisk planering.

• SIQ – ett verktyg för systematiskt förbättringsarbete

En möjlighet på Karlstads universitet, som också Sahlin påpekar i sin rapport, har varit att på nära håll utveckla samarbetet med universitetets forskare. Professor Bo Edvardsson leder Centrum för Tjänsteforskning, CTF, som är knutet till institutionen för ekonomi. Forskningen är inriktad mot tjänsteutveckling och det finns en hög kompetens kring utvärderingsfrågor. Ämnets teoretiska bejakande av entreprenörskap, finns också väletablerat som intern kultur och ämnets ledning och forskare

har visat stor öppenhet mot bibliotekets ledning. Johan Quist är doktorand på CTF och har erfarenhet av tidigare utvärderingar inom offentlig sektor. Han har också introducerat en modell för vårt förbättringsarbete, som samtliga medarbetare har diskuterat i grupp- och stormöten. Vårt verktyg har varit den modell som Institutet för Kvalitetsutveckling – SIQ – framtagit för en kundorienterad verksamhetsutveckling.¹² Verktøyets styrka ligger i dess förmåga att skapa en helhetssyn och att fokusera ledarskapets avgörande roll, samtidigt som den förutsätter alla medarbetares medverkan. Det praktiska arbetet med SIQ-modellen innebär att följande sju delkriterier på organisationen genomlysas och beskrivs:

- **Ledarskap:** beskriver bl.a. hur ledningen genom personligt engagemang och föredöme arbetar med kundorienterad verksamhetsutveckling, samt hur visioner och värderingar för verksamheten och dess förbättringsarbete tas fram.
- **Information och analys:** beskriver hur organisationen lagrar, uppdaterar och presenterar fakta för verksamheten och användarna. Hit hör också faktainsamling som ligger till grund för jämförelser med ledande organisationer.
- **Strategisk planering:** anger t.ex. hur mål och planer för verksamheten tas fram, samt hur medarbetare, leverantörer och användare medverkar.
- **Medarbetarnas utveckling:** redovisar hur strategier, mål- och handlingsplaner tas fram för utveckling av organisationens samlade kompetens, samt hur medarbetarna engageras, erkänns och uppmuntras.

- **Verksamhetens processer:** beskriver huvud- och stödprocesser.
- **Verksamhetens resultat:** redovisar huvud- och stödprocessernas resultat
- **Kundtillfredsställelse:** beskriver hur nuvarande och framtida användares behov, krav, önskemål och förväntningar kartläggs. Vidare beskrivs samverkan och utfästelser till användare samt resultat av användarundersökningar.

Kartläggningen av varje delkriterium visar organisationens styrka och svagheter, som i sin tur kan ligga till grund för förbättringsarbetets prioriteringsordning. Vad är då fördelarna med att använda denna modell? Enligt min mening finns flera. Att vara ledare för förändringsarbetet innebär t.ex. att tvingas att se till hela organisationen, och inte bara till delar av den. En annan fördel är att modellens tydliga struktur ger möjlighet, för enskilda medarbetare likväl som arbetsgrupper, att fokusera på olika områden och ändå veta att de arbetar mot samma mål. *Men den främsta fördelen är att all den tysta kunskap som finns på varje bibliotek får ett språk. Vi måste diskutera, problematisera och – kanske det allra mest värdefulla – fästa på papper vad som är viktigt respektive oviktigt att göra. Jag tror att just detta arbete är hemligheten bakom en framgångsrik biblioteksorganisation.*

6. Att vara en organisation i ständig rörelse

Den statliga och kommunala verksamheten har under 90-talet genomgått en förskjutning mot mål- och resultatstyrning. Motiven kan sammanfattas i två förändringstendenser, dels att öka effektiviteten genom att ta tillvara de anställ-

das kompetens, dels att öka demokratin genom att användarnas inflytande ökar.¹³ Det ställer också nya krav på ledarskap. Betoningen av professionell kompetens ersätts delvis av strategiskt ledarskap. Inom högskolevärlden har alltid en hög professionalism varit rådande, med ett stort utrymme för den enskilde medarbetaren att själv styra över sitt arbete. Att arbeta mot mål är en förhållandevis ny företeelse, och vi har ännu inte etablerade rutiner för uppföljning av resultat. Visserligen är varken studentmedverkan eller kvalitetsarbete nya begrepp, eller något som ifrågasätts på våra lärosäten, men processerna är tidskrävande och måste prioriteras. Högskoleverkets krav på att varje lärosäte har sitt etablerade kvalitetsarbete, kommer med all sannolikhet att på sikt tvinga fram en organisationsform och ett arbetssätt där förändring bli ett naturligt tillstånd. För biblioteken med sin avgränsade kärnverksamhet ser jag följande faktorer som avgörande för ett framgångsrikt förbättringsarbete:

• *Högsta ledningens betydelse*

Betydelsen av högsta ledningens stöd för utvecklingsarbetet kan inte nog understrykas. Det innebär i vårt fall att universitetsstyrelsen och rektor fattar enhetliga beslut om bibliotekets roll på lärosätet. Så har fallet varit och vår ekonomiska ställning har stärkts genom ett antal biblioteksatsningar. Likaså har vår strategiska roll förändras genom beslutet att utveckla biblioteket mot ett LRC. Vår symboliska betydelse som universitetets hjärta har också utvidgats till att även vara ledningens boning. Rektor med stab flyttar in i det nya universitetsbiblioteket och sammantaget har dessa beslut bidragit till att öka bibliotekets synlighet och förstärkt vår roll på lärosätet.

• *Medarbetarnas delaktighet och engagemang*

I alla kunskapsorganisationer är medarbetarna den viktigaste resursen, och det är mycket påtagligt när ett förbättringsarbete ska påbörjas. Utan medarbetarnas delaktighet och engagemang är det omöjligt att uppnå något annat än mycket kortsiktiga framgångar. Vill man påverka på längre sikt måste förbättringsarbetet vara förankrat i medarbetarnas vardag. Genom att samverka, och motverka en över- och underordning, kan medarbetarnas kompetens bättre tas tillvara. Individernas behov av självförverkligande kan därmed sammanfalla med organisationens mål. Medarbetarna uppfattar sig som värdefulla och ser att ansträngningarna leder fram till resultat.

• *Att leda förbättringsarbete*

För att genomföra ett förbättringsarbete krävs slutligen att ledaren förmår att skapa ett kreativt arbetsklimat. Men hur motiverar ledaren sina medarbetare till den kraftansträngning ett förbättringsarbete trots allt är? En utgångspunkt är den numera klassiska uppdelning i teori X och Y om människans beteende och inställning till arbetslivet.¹⁴ Med inställningen att medarbetarna ogärna tar på sig mer ansvar utvecklas ett ledarskap som i hög grad bygger på kontroll. Motsatsen innebär att befogenheter och ansvar förs ut i verksamheten, där det är möjligt.¹⁵ Ledarens uppgift blir då att uppmuntra till projekt och lagarbete över kompetensområden, samt att stödja initiativ till utveckling och egna nätverk. Alla medarbetare som gör försök att förnya verksamheten måste känna ledarens stöd, även om misstag sker. En bra ledare ger sin grupp ökad stolthet.

Vi är stolta över att arbeta på Karlstads universitetsbibliotek!

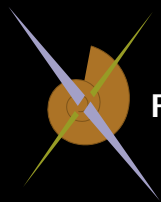
E-post: eva.hesselgren@kau.se

Fotnoter

1. "Bibliotek för 2000-talet" 1997. Arbetsgruppen bestod av Eva Arndt Kling, bibliotekschef, Reinhold Castensson, tf professor, Anna Eriksson, Karlstad studentkår, BengtOve Gustavsson, prorektor, Yvonne Leffler, universitetslektor, Jon Erik Nordstrand, överbibliotekarie, Göteborg samt Anna Orre-Remåker, bibliotekarie och representant för bibliotekspersonalen.
2. Sahlin, G: Karlstads universitetsbibliotek – översyn med utgångspunkt i framtida utveckling. Högskolan i Karlstad 1998
3. Gellerstam, G: Vad händer vid de gamla universitetsbiblioteken? Biblioteksbladet 2000:10 s 10
4. Karlstads universitet – självvärdering 2000. Karlstads universitet 2000. Strategidokument för Livslångt lärande vid Karlstads universitet. 2001
5. Gustavsen, B & Hofmaier, B: Nätverk som utvecklingsstrategi. 1997 s 85 ff.
6. Strategi – en introduktion. 1997 s 134. En SWOT-analys är en översiktlig och användarvänlig metod för att sammanfatta en organisations interna faktorer. Analysen består av fyra huvudkomponenter: organisationens starka sidor (S står för strengths) och organisationens svagheter (W står för weakness). De två sista komponenterna – möjligheter (O för opportunities) och hot (T står för threats) – sammanfattar många av de element som hör samman med en analys av verksamhetens omgivning.
7. Användarundersökning 2000. Karlstads universitetsbibliotek 2000
8. www.kb.se/bibsam
9. Andersson, E: Jämförelse mellan universitetsbiblioteken i Karlstad, Växjö och Örebro, 1999. Örebro 2001
10. Angelöw, B: Det goda förbättringsarbetet. Om individ och organisation i förändring 1991 s 22 ff.
11. Hommerberg, A: Strategi och öppenhet gav bättre arbetsklimat. DIK-forum 2001:10 s 8-9
12. SIQs modell för kundorienterad verksamhetsutveckling. 2000 s 4
13. Målstyrning och resultatuppföljning i den offentliga sektorn. Ds 1991:19 s 9
14. Mabon, H: Organisationsläran. Struktur och beteenden. 1992 s 148
15. Lauenstein, L & Johnsson, P: Det räcker till mera. En bok om demokrati och kommunal förnyelse. 1997 s 101

N U M R E T

Tyvärr blev det fel i innehållsförteckningen förra gången. Artikeln "Kultursidorna, bokförlagen och kvalitetslyriken" på sidorna 45-47 var som det mycket riktigt stod i anslutning till den skriven av Krister Gustavsson. Det borde ha gällt också beträffande andra sidans tablå över numrets innehåll. Ursäkta!

Bibliotekens känsla för rytm

Sven Nilsson

Som vuxen har jag förstått att de rörelser vi utförde på gymnastiktimmarna var inte bara meningslösa (det tyckte jag redan som barn) utan direkt skadliga. Allt skulle göras i ett stelt, ryckigt rörelseschema. Vi skulle vara styva som plankor och inta statuariska positioner. Vi skulle på något sätt vara automater som svarade exakt på visselpipa och kommando – stillhet, rörelse, ny position. Mjukhet, rytm och flexibilitet var okända begrepp.

Vi tränades för ett liv i maskinsamhället. Men det hade redan börjat förvandlas, fast det kunde vi inte se. År 1960 hade Sverige den historiskt sett största andelen sysselsatta i industrin. Jag tog studenten år 1964 och har alltså levt hela mitt vuxna liv i övergången till, ja vad? Kanske ändå begreppet kunskapssamhälle duger? Men det dröjde innan vi kunde se det. När jag i början av 1970-talet drogs in i kulturpolitiskt utvecklingsarbete, såg vi inte kulturen och kulturpolitiken som det område där det nya samhället skulle ta form. Nej, vi såg det snarare som ett restområde i skapandet av industriepokens idealsamhälle, ett område för vila, rekreation och återhämtning. Inspirationen kom snarast från 1800-talets ickemarxistiska socialistiska utopister, som William Morris och hans senare efterföljare som Herbert Read och Raymond Williams.

Det förtjänar att upprepas: den nationella svenska kulturpolitiken har sin idémässiga förankring i en romantisering av förindustriella produktionsformer i ett industrisamhälle, men den har inte förmått ge de samtida utgångspunkterna för en kulturpolitik som bygger på en förståelse av fantasins och kreativitetens direkt revolutionära betydelse i ett postindustriellt samhälle.

Under våren var jag engagerad i ett stort kultur- och skolutvecklingsprojekt i Örebro som resulterade i samlingsvolymen *Liv och lust : Örebro, kulturskolan och den skapande mångfalden*. I Örebro håller man på och skapar en helt ny grundval för både kulturpolitiken, lärandet och synen på kompetens och kompetensutveckling. Den vision de här projekten ytterst vill förverkliga är att se kultur och konstnärligt skapande som grund för allt lärande.

Det var ju inte bara gymnastiklektionerna som hade skadliga utgångspunkter i den gamla skolan (som i allt väsentligt också är den nuvarande...), utan hela den pedagogiska grundvalen. Skolan har sina rötter i industrisamhället och organiserades som en fabrik. Planering och kontroll skedde centralt. Arbetet delades upp i ämnen och ämnesgrupper, tidsenheter och standardiserade miljöer: en lärare, ett ämne, en timme, en klass och en bok... Den skolan borde vara död. Det är den väl också, fast den inte fattat det.

Problemen i skolan har hanterats genom åtgärder i skolan, som om skolan var en egen värld, där omvärlden bara ses som en störning. Ändå är det så att när barnen kommer till skolan vid sex eller sju års ålder, har de redan lärt sig mer än de kommer att lära under resten av sitt liv. De har lärt sig kontrollera sin kropp, att vara och agera tillsammans med andra, att tala och kommunicera (i tal, men också med sitt kroppsspråk, danser och bilder, ibland också i skrift) och att själv finna lösningar på problem. Allt detta har de lärt utan någon formell undervisning. Man får inte heller glömma att skolan bara utgör 15 procent av deras vakna tid från födelsen tills de fyller sexton år. 85 procent av den vakna tiden tillbringar de utanför klassrummet, trots att de tycker sig vara hela dagarna där. Å andra sidan: de barn som börjat skolan den här hösten kommer att vara klara med sin ungdomsutbildning först omkring år 2020. Det är då vi får besked om hur väl tiden använts. Också som vuxna heltidsarbetande tillbringar vi mindre än 20 procent av den vakna tiden utanför jobbet.

Livet i det samhälle vi är med och formar kräver allt det som vi inte fick i skolan: mjukhet, känsla för rytm, flexibilitet...

Det är här erfarenheterna från Örebro är så spännande. De visar hur någon mitt i en rörelse ändrar sig, som när ett marschsteg övergår i vals eller samba. I Örebro ville de ansvariga politikerna i början på 1990-talet omfördela pengar från kulturskolans ämneskurser i centrala staden till verksamhet ute i bostadsområdena. Här fanns ett klassiskt rättvisetema, men man kan också ana en politisk laddning i strävan att styra ekonomiska resurser från individuella ämneskurser i centrum

till mer *kollektiva* arbets- och uttrycksformer ute i periferin. På ett lite fyrkantigt sätt ville de kompensera de barn och unga som bodde i de torftiga miljonprogramshusen. Metoden var klassisk fördelningspolitik.

Entusiasmen bland personalen för dessa förändringar var nästan noll. I kulturskolan fanns en stark professionell bas; lärarna var stolta över sin kompetens och sina resultat.

Här fanns naturligtvis en väldig risk för konflikter. Men det som hände var något helt annat. Det kom nya ekonomiska resurser till de lokala projekten, vilket lättade på trycket och minskade kritiken. Den centrala kultur- och bildningsförvaltningen monterades ner, och det uppstod fria ytor för eldsjälur både här och där. Det fanns olika så kallade garageprojekt som drevs utan tydlig beställning av vare sig politiker eller chefer, och de började nu släppas fram i dagsljuset. Nya chefer kom till nyckelpositioner både inom skolan, kulturskolan och kulturlivet i övrigt. Och politiker slutade peka med hela handen. I stället för en planekonomisk fördelningspolitik såg man möjligheterna för en dynamisk växelverkan mellan centrum och periferi. I stället för kommandon började den nye kulturskolechefen Hans Skoglund (numera i Stockholm) med inspirationsdagar och övningar där han introducerade en filosofi om lärande med kulturen som grund och en fördjupad samverkan mellan kulturlivet, kulturskolan och skolan som helhet. En stolthet växte fram, och man började berätta historier om lyckade projekt, förändringar och succéer.

Under mina samtal med deltagarna i dessa projekt och med dem som ledde arbetet noterade jag att det hela tiden

återkom fasta uttryck och formuleringar, som ett slags citat, kärnsatser eller mantran. Jag antecknade och strök under. Här är ett urval av lösryckta meningar som formulerats av många olika personer:

Vi vill utveckla den lekande människan i en allt mer prestationsinriktad värld. Leken är ett kvalitativt annorlunda medel till kunskap. Genom leken frigör vi oss från förnuftets begränsningar och överskrider det vardagliga i tiden och rummet. Det finns alltid ett annat sätt att arbeta på. Kreativitet handlar om att upptäcka det. Båda hjärnhalvorna ska arbeta: vi måste stimulera kreativitet, självständigt tänkande, problemlösningsförmågan och förmågan att möta och samarbeta med andra människor. Världen utforskas genom många språk. Ord, bild, rörelse, dramatisk gestaltning är olika former av mänskliga språk och mänsklig kommunikation. Att se, uppfatta och uttrycka sig med alla sinnen kräver tillgång till en bredare repertoar av kommunikationsformer än språket. Konsten och kulturen skapar sammanhang i lärandet och växandet.

Barn är upptäcktsresande i sin egen utveckling. Att uttrycka sig, gestalta och formulera sig på olika sätt är avgörande för en människas möjlighet till utveckling och mognad. All konst skapas och utvecklas genom kombinationer av olika kompetenser, professioner och specialiteter, i samspel med publiken och den omgivande världen. Utveckling kräver uthållighet i arbetet, långsiktigt tänkande och nya lösningar. De skapande arbetsformerna ska användas både för att gestalta kunskap och för den per-

sonliga utvecklingen. Barn och unga finner verktyg för sitt lärande genom att pröva och utveckla konstnärliga inlärnings- och uttryckssätt. Konsten bygger i lika hög grad som annat vetande på utforskande och experimenterande arbetssätt. Estetiska uttrycksformer har en kraft bortom orden. Att få formulera sig med olika uttrycksmedel är viktigt för att en människa ska utvecklas och mogna. Genom dans, skapande och mötet med olika uttryck får barnen bekräftelse, självkänsla och positiva minnen. Lek, sång, skratt, färg och form underlättar förståelse och användandet av orden och språket.

Och så vidare, jag har över 150 sådana one-liners. Det var fascinerande att se en verksamhetskultur av denna styrka. Den verkliga drivkraften i utvecklingen var kombinationen av idéer och mänskliga energier som tilläts få stort spelrum.

Det går som sagt att få del av Örebro erfarenheter. I den avslutande artikeln i boken pekar jag på samspelet mellan fungerande infrastrukturer (lokaler, teknik och så vidare), tillgången till kompetens, initiativrika nyckelpersoner, möjligheten att få risk- eller utvecklingskapital (bland annat från Framtidens kultur), friytor, frånvaron av begränsande regler och de skenbart slumpartade händelser som laddar initiativen och får utvecklingen att skjuta fart eller ändra inriktning på oväntade och inspirerande sätt.

Filosoferna bakom utvecklingen i Örebro är egentligen två, Howard Gardner och Jon-Roar Bjørkvold. Den förre bidrar med sin "teori" om de mångfaldiga intelligenserna, den senare med "teorin" om den musiska männi-

skan. I Västerlandet dominerar, säger Gardner ett intelligensbegrepp som byggts upp kring den språkliga och den matematisk-logiska intelligensen. Men Gardner pekar också ut musikalisk, spatial, kinestetisk, visuell och social intelligens, vilka alla är våra instrument för att utforska, strukturera, förstå, tolka och återskapa världen i ord, vetenskap, bilder, rörelser, musik, medkännande och samspel. Jon-Roar Bjørkvolds bidrag är hans engagerade försvar för att vi måste återerövra den musiska helhet vi en gång levde i, som mycket små barn.

Detta kan låta flummigt, men jag är – med Örebros erfarenheter i minnet – övertygad om att en sådan holistisk syn på kultur, konst och lärande skulle kunna vara ett centralt bidrag i utvecklingen av en kulturpolitik utifrån samtida förutsättningar.

Biblioteken kan lära sig av Örebros erfarenheter längs minst tre avenyer:

1. Den kreativa dynamiken som sådan: hur man ökar utbytet av resurserna genom att befria inlåsta resurser

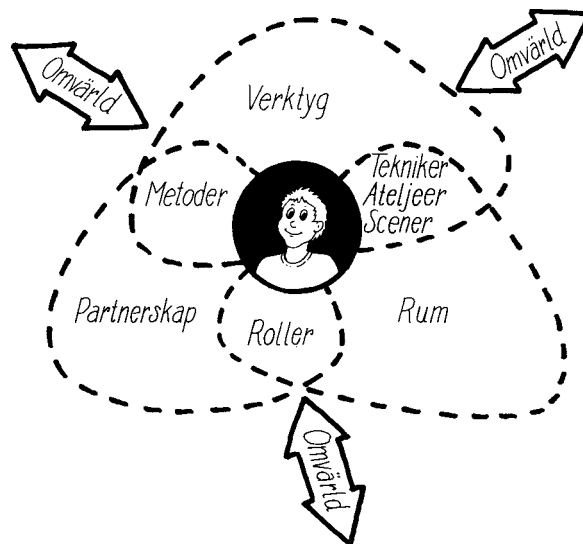
2. Intelligensernas och lärostilarnas mångfald: hur ska biblioteken kunna försvara sin uniformitet, när både forskning och erfarenhet visar på behovet av öppenhet och mångfald?

3. Den musiska helheten, gränsöverskridandet och partnerskapen som modell för kompetensmiljöer.

Kan man tänka sig *musiska* bibliotek? Biblioteken kan synas vara kopplade till den språkliga intelligensen i extrem grad, men låt oss för all del inte glömma att biblioteken genetiskt sett utgått från antikens *Museion* i Alexandria, med dess universella syn på kunskapen och med de nio muserna som strukturerande princip. Biblioteken kan synas vara svala, systematiska och logiska, men

innehållet i böckerna kan vara högoktanigt sprängstoff, och muserna dansar i biblioteken.

Jag föreställer mig att bibliotek skulle ha svårt att ensamma utvecklas till kompletta musiska institutioner (om nu begreppet institution över huvud taget är tillämpligt). Det vi ser i organisationer och företag är ju att gränser bryts ner och samspel börjar i alla olika riktningar. Renodlingens tid är förbi. Vi lever i nätverk, partnerskap och med öppna gränser. Biblioteken blir enligt detta synsätt kompetensmiljöer, där besökarna (fysiska och virtuella) fullföljer sina individuella utvecklingsprogram, och biblioteken kan väl liksom andra kompetensmiljöer analyseras utifrån sina partnerskap, verktyg och rum (bilden en bearbetning av en figur ur den danska rapporten *Folkeskolen som kompetencemiljö*):

Snittytorna, där de olika fälten överlappar varandra, är särskilt intressanta: roller, metoder, tekniker och så vidare. Redan en ytlig analys visar att biblioteken idag är alltför autonoma och definieras främst utifrån *rummet och verktygen*

(främst samlingar och IT). Det är emellertid *partnerskapen* som skulle tillföra biblioteken den dynamik som laddar också rummen och verktygen med ny kreativ energi. Redan denna skiss skulle kunna ge upphov till en lång rad nyttiga preciseringar och utvecklingsidéer i till exempel spelet mellan utbildning och bibliotek eller företag och bibliotek. Inte minst skulle den ge möjlighet att på allvar diskutera de interna bibliotekens roll i skolor, högskolor och företag. Men det skulle vara lika spännande att med skissen som utgångspunkt se hur samspelet fungerar mellan biblioteken och de musiska grannarna inom musik, teater, film, bildkonst och för den delen diktkonsten – bibliotek som inte bara är arkiv utan verkstäder, ateljéer och inspirationsplatser. Hur många bibliotek ger kurser i *creative writing*?

Hur många har *readings* av och för dramatiker och poeter?

Biblioteket som filmstudio och medieverkstad? I varje fall är det bäddat för kulturhusens återkomst men med skapandet och inte evenemanget i centrum.

I den senaste statliga budgetpropositionen aviserades en översyn av bibliotekslagen. Mätte den ta fasta på de musiska möjligheterna, helhetssynen och förståelsen av biblioteken som öppna kompetensmiljöer

i samspel med partners överallt i samhället. Kan man tänka sig en bibliotekslag med känsla för utvecklingens samtida rytm och en lagstiftning som mitt i marschsteg övergår till samba?

E-post: sven@polyvalent.se

POSTTIDNING B
Avs. BTJ AB
221 82 LUND

PARA

IKONER – vision och tradition